

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXIX

Sa. 286

Aralık 2015

ANKARA - 2015

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Proprietor and Redactor in Chief
Türk Tarih Kurumu Adına / Turkish Historical Society

AHMET BELADA

Yayın Komisyonu / Commission of Publications

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR
Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR
Prof. Dr. İlhan ERDEM
Prof. Dr. Mehmet İNBASI
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Prof. Dr. Refik TURAN

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri ADIYEKE (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ARSLAN (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Casim AVCI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bederettin AYTAÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN (Ordu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. BİRTEN ÇELİK (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayyip DUMAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe Hatice ERİM (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU (Şakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Haşim KARPUZ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Akif KİREÇCİ (Bilkent Üniversitesi)
Doç. Dr. Oya DAĞLAR MACAR (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatice ORUÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürcan POLAT (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Serdar SARISIR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bige SÜKAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz TEKİN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Adres / Address:

Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No: 1 06100-Sıhhiye / ANKARA

Tel: 310 23 68 / 277-217 - 310 25 00

Fax: 310 16 98

<http://www.ttk.gov.tr>

basinyayin@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4255

Yerel Süreli, Hakemli dergidir.

Aralık 2015 – ANKARA

Belleten’i indeksleyen uluslararası indeks ve abstraktlar:

America, history and life 0002-7065 1963-; Historical abstracts. Part A. Modern history abstracts 0363-2717 1963-; Historical abstracts. Part B. Twentieth century abstracts 0363-2725 1963-; MLA International Bibliography 2000-; Turkologischer Anzeiger 0084-0076 1973-; FRANCIS (French Online Database) 1985; Archaeological Bibliographic 0341-8308 1982-; Arts and Humanities Citation Index (AHCI) 2010-.

Türk Tarih Kurumu yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğiniz adresler

İnternet Adresi: <http://e-magaza.ttk.gov.tr> - e-posta: e-magaza@ttk.gov.tr

Baskıya Hazırlık: • Baskı: ÜÇ S Basım Ltd. Şti. 0312 395 9445

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:	<u>Sayfa</u>
TEMÜR, AKIN: Thoughts on a Grave Stele From the Classical Period in Samsun Museum	817
GÜNEY, HALE: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Soloi-Pompeiopolis Kenti'ne Ait Bir Grup Sikke	827
ARSLANTAŞ, NUH: Abbasiler Döneminde Yahudilerin Yüksek Din Eğitim Kurumları: Yeşivalar	847
YEŞİLBAŞ, EVİNDAR: Diyarbakır'da Osmanlı Dönemi Şehir-İçki Hanları Üzerine Değerlendirme	877
YILMAZ, GÜLAY: The Devshirme System and the Levied Children of Bursa in 1603-4.....	901
BAYRAK FERLİBAŞ, MERAL: Rusçuk'ta Kaybolmuş Osmanlı Mirası: Vakıflar.....	931
GENCER, FATİH: Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti.....	979
ÇELİK, BİRTEN: Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908)	1003
YILMAZ, ÖZGÜR: Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı.....	1039
KEÇECİ KURT, SONGÜL: II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı	1073
YOLUN, MURAT - KOPAR, METİN: The Impact of the Spanish Influenza on the Ottoman Empire.....	1099
DEMİRCAN, HÜSNÜ: Kültürel Temizlik ve Bütünleşme Politikalarında Tarihin Rolü: Bosna Örneği.....	1121
Kitap Tanıtma:	
GÜÇLÜ, YÜCEL: Ahmet Tetik, <i>Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi</i> <i>Cilt I: 1914 - 1916</i>	1139
Özetler	1145
İngilizce Özetler	1152
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları	1160
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	1162

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
TEMÜR, AKIN: Thoughts on a Grave Stele From the Classical Period in Samsun Museum	817
GÜNEY, HALE: The Coins of Soloi-Pompeiopolis in the İstanbul Archaeological Museums.....	827
ARSLANTAŞ, NUH: Institutions of Jewish Higher Religious Education in Abbasid Period: the Yeshivas.....	847
YEŞİLBAŞ, EVİNDAR: Evaluation on Khans of the Ottoman Period in Diyarbakır	877
YILMAZ, GÜLAY: The Devshirme System and the Levied Children of Bursa in 1603-4.....	901
BAYRAK FERLİBAŞ, MERAL: Extinct Ottoman Heritage in Rusçuk: Waqfs	931
GENCER, FATİH: The Palestinian Opposition Against The Rule of Kavalian Mehmet Ali Pasha.....	979
ÇELİK, BİRTEN: Female Personnel Employment at the Ottoman Customs: Women Customs Guards (1901-1908)	1003
YILMAZ, ÖZGÜR: The Port of Samsun at the Beginning of the 20 th Century According to French Archival Documents	1039
KEÇECİ KURT, SONGÜL: The Family and Marriage Perceptions in the Ottoman Women Magazines: II. Constitution Period.....	1073
YOLUN, MURAT - KOPAR, METİN: The Impact of the Spanish Influenza on the Ottoman Empire	1099
DEMİRCAN, HÜSNÜ: The Role of History in Cultural Cleansing and Integration Policies: Bosnian Case.....	1121
Book Review:	
GÜÇLÜ, YÜCEL: Ahmet Tetik, <i>Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi</i> <i>Cilt I: 1914 - 1916</i>	1139
Turkish Abstracts.....	1145
Abstracts.....	1152
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in Turkish).....	1160
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English).....	1162

RUSÇUK'TA KAYBOLMUŞ OSMANLI MİRASI: VAKIFLAR*

MERAL BAYRAK FERLİBAŞ**

Giriş

İslam dininin teşvik ettiği yardımlaşma anlayışı vakıfların ortaya çıkmasına yol açmış, din, eğitim, sağlık ve diğer toplumsal ihtiyaçlar oluşturulan vakıf kurumlar aracılığıyla karşılanmıştır. Bu sayede devlet sosyal ve kültürel ihtiyaçların giderilmesiyle ilgilenmek durumunda kalmamış, servet sahibi hayırseverler taşınır-taşınmaz mallarıyla dinî, hayrî kurumlar kurarak dünya ve ahirete dair amaçlarını gerçekleştirme imkanı bulmuştur. İslam kültüründeki bu anlayışı benimseyen Osmanlı toplumu da vakıf uygulamalarını geliştirerek sürdürmüş, başta padişahlar, şehzadeler, hanım sultanlar olmak üzere devlet adamları ile gelir seviyesi iyi olanlar vakıflar aracılığıyla topluma hizmet etmek gayesiyle adeta birbirleriyle yarışmıştır.

Toplum yaşamının alt yapısını hazırlayan ve Osmanlı şehirlerinin mamur hale gelmesini sağlayan vakıflar bu çalışmaya konu olan Rusçuk'ta da -Müslüman nüfusun artmasına paralel olarak- hızla çoğalmıştır. Bunların büyük kısmı cami vakıfları olmakla birlikte eğitim, konaklama ve su ihtiyacını gidermeye yönelik kurumlar da oluşturulmuştur. Genellikle -banisinin ismiyle anılan- bir vakıf cami etrafında kurulan Müslüman mahalleleri klasik Osmanlı şehir görüntüsünün bir yansımasıdır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında altı Müslüman mahallesinde biri mescit olmak üzere birer cami bulunan Rusçuk'ta, aynı yüzyıl sonlarında mahalle ve cami sayısı dokuza ulaşmıştır.¹ XVII. yüzyıl ortalarında on, yüzyıl sonunda ise on beş cami Rusçuk Müslümanlarına hizmet sunmuş-

* Bu çalışma "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu" tarafından desteklenmiştir.

** Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, mbyarak@ogu.edu.tr

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Tahrir Defteri (TD)*, nr.382, s.52-59; nr.625, s.40-41; Teodora Bakardjieva-Stoyan Yordanov, *Ruse. Prostranstvo i Istoriya* [Ruse. Region and History], Ruse 2001, p.122.

tur. Bir sonraki yüzyılda sayı hızla artmış ancak XVII. yüzyılda beyaz taştan yapılan mabetlere oranla daha basit olarak inşa edildikleri ve mimari açıdan herhangi bir özellik taşımadıkları saptanmıştır. Şehrin hemen her tarafında bulunan camilerin özellikle Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Cami-i Cedid, Hacı Musa, Kara Mustafa ve Faik gibi mahallelerde sayıca daha fazla olduğu tespit edilmiştir.²

XIX. yüzyıl başlarında (1219/1804-1805 yılında) Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın Rusçuk ayanlığı döneminde vakıfların tespitine yönelik yapılan çalışma sonunda hazırlanan sicile,³ sekiz tanesi mescit olmak üzere kırk altı mabet kaydedilmiştir. Bunların dışında dört medrese, iki tekke, dört pınar, bir saat kulesi ve Tirsiniklizâde İsmail Ağa tarafından inşa ettirilen kırk sekiz adet çeşme, şadırvan, fiske gibi su hayratına yine aynı sicilde yer verilmiştir.⁴

Rusçuk'taki vakıflarla ilgili bir başka çalışma 1821 yılında yapılmış ve hazırlanan vakıf sicilinde⁵ şehir merkezinde otuz beş adet cami ile mescit bulunduğu belirtilmiştir. Mabet sayısının bir önceki döneme göre azalmasının nedeni, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslar'ın top atışlarına hedef olan on bir cami ile üç mescidin tamamen yıkılmış, diğerlerinin de az veya çok zarar görmüş olmasıdır. Her iki vakıf sicilinde yer alan yirmi caminin savaştan etkilenmediği, ilkinde bulunduğu halde ikincide söz edilmeyenlerin yıkıldığı, muhtemelen yenilerinin yapıldığı, hasarlı olanların da tamir ettirilerek bunların yeni banilerinin adıyla anıldığı anlaşılmaktadır.⁶

1821 yılına ait sicilden sonra vakıflar hakkında bilgi içeren diğer bir kaynak 1252-1253/1836-1838 yıllarına ait evkaf defteridir. Bu defterde Rusçuk merkezde otuz üç adet caminin bulunduğu belirtilerek beş medrese, yedi tekke ve iki vakıf hamamdan söz edilmiştir.⁷

² T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 123-125.

³ Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM), *Rusçuk Şer'iyye Sicili (R)*, nr.11.

⁴ NBKM, R, nr.11, s. 7-12. Söz edilen vakıf eserlerin listesi Ek I'de verilmiştir. Bu döneme ait vakıf eserler için ayrıca bkz. Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak (Ferlibaş)-Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009, s. 269-272. Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın su hayratı ile ilgili vakfiyesi için bkz. NBKM, R, nr.11, s. 4-7; Meral Bayrak (Ferlibaş)-Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, İstanbul 2011, s. 223-224.

⁵ Bugün Rusçuk Tarih Müzesi'nde bulunan defter 2922 numara ile kayıtlıdır.

⁶ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 125-126.

⁷ BOA, *Evkaf Defteri (EV)*, nr.10267, v.1a. (Evkaf Defteri'ndeki vakıf eserlerin listesi Ek II'de verilmiştir.) T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 127'de, otuz üç camiden söz eden vakıf defterindeki cami sıralamasının 1821 yılında hazırlanan sicil ile aynı olduğuna dikkat çekerek defterdeki listenin sicile göre oluşturulduğu ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Sadece 1821 sicilinde söz edilen Taş Mescit ile -Faik Mahallesi'nde bulunan 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yıkılmış olan Şeyh Ahmed Efendi Camii yerine yaptırılan- Osman Efendi Camii'ne vakıf defterinde yer verilmediğini belirtmektedirler.

1840 yılında Rumeli Müfettişi olarak görevlendirilen, bu görevi sırasında Rusçuk'ta da bulunarak vakıf eserleri ve fiziki özelliklerini mahallelere göre kaydeden Ahmed Ârif Hikmet Bey'in teftiş defterinde ise Rusçuk'ta mevcut olan otuz bir caminin kaydına rastlanmıştır.⁸ Rusçuk vakıflarıyla ilgili çalışmalarda temel başvuru kaynaklarından biri olan ve 1992 yılında yayınlamlanan bu defterde yine vakıf olan bir kütüphane ile beş medrese ve on beş mektebin bulunduğu belirtilmiştir. Hem arşiv kayıtlarındaki bilgileri teyit etmek hem de az da olsa vakıf eserlerin fiziki özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak için kullanılan teftiş defterine göre; Cami-i Cedid Mahallesi'nde sekiz cami, iki medrese, üç mektep, Hacı Musa Mahallesi'nde dokuz cami, beş mektep, Kara Mustafa Mahallesi'nde dokuz cami, iki medrese, beş mektep mevcuttur. Müslüman nüfusun yoğun olduğu bu yerlerin dışında Mahmud Voyvoda, Mesih Voyvoda ve Bacanak mahallelerinde de az sayıda mabet ve eğitim kurumu bulunmaktadır.⁹

Söz edilen teftiş defterinden sonra konuyla ilgili durumu 1285-1291/1868-1875 yıllarına ait Tuna Vilayeti Salnameleri'nden takip etmek mümkündür ki bu veriler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde vakıflar hakkındaki son bilgileri içermesi açısından da önemlidir. Salmelere göre bu dönemde cami sayısı ortalama otuz olup diğer vakıf eserlerin sayılarında pek fazla değişiklik olmamıştır. Bir rüştiye, mektepler arasına katılırken sıbyan mekteplerinin sayısı azalmış, dokuz adet olarak kaydedilmiştir.¹⁰

Rusçuk'taki Osmanlı dönemi vakıfları ile ilgili yüzyılın son verilerine Rusçuk Tüccar Vekili Mustafa Hâlid'in sadarete gönderdiği 19 Cemâziyelevvel 1315/16 Ekim 1897 tarihli raporunda rastlanmaktadır. Buna göre savaştan önce şehirde yirmi üç cami ile altı mescit faaliyet gösterirken savaş sonrasında yeni yönetim tarafından yedi tanesi yıkılmış, on altı tanesinin şehrin planını bozduğu gerekçesiyle yıkılmasına karar verilmiştir. Kalanların akarâtı zarar görmüş, çoğu yıkılmak üzere yeni şehir planına dahil edilmiş olmasına rağmen hala emlak vergisi alınmaya çalışıldığından bunlar da zor duruma düşürülmüştür. Mevcut dört tekke ile iki büyük mezarlığın akıbeti de aynı olmuş, tekkelerden biri tamamen yıkılmış, diğerleri plana tesadüf ettirilerek yok edilmeye çalışılmıştır. Mezarlıklar ise düzlenerek arazi olarak kullanılmış, bir kısmı sa-

⁸ Mahir Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Belleter*, S.215/LVI (1992), s. 140-141. Ayrıca bkz. Orlin Sabev, "Ottoman Medreses in Rusçuk-Rousse", *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, (Ed. A. Temimi), No. 19-20 (October 1999), p. 509.

⁹ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s. 140-141. Ârif Hikmet Bey'in teftiş defterinde belirtilen vakıf eserlerin listesi Ek III'te verilmiştir.

¹⁰ Rusçuk'taki vakıf eserler hakkında bilgi içeren salnameler için bkz. *Sâlnâme-i Tuna*, Def'a 1, Sene 1285, s. 106; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Def'a 2, Sene 1286, s. 108; Def'a 3, Sene 1287, s. 110; Def'a 4, Sene 1288, s. 110; Def'a 5, Sene 1289, s. 108; Def'a 7, Sene 1291, s. 124-125. Salmelerdeki verilerle ilgili tablo Ek IV'te verilmiştir.

tılırken bir kısmı park olarak düzenlenmiştir. Ayrıca belediyeye gelir sağlaması amacıyla kiraya verilmek üzere çeşitli binalar inşa edilmiştir.¹¹

Yapılan tespitlerden anlaşılacağı üzere Rusçuk'taki mabet sayısı XIX. yüzyılın başlarındaki durumunu koruyamamış, başka deyişle 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki düzeye bir daha ulaşamamıştır. Ruslarla yapılan savaşların etkisi¹² yanında bazı vakıflar zamana yenik düşmüş, gelirleri giderlerini karşılayamadığı için bazıları da yangın ya da deprem gibi nedenlerden dolayı varlıklarını sürdürmemiştir. 1878 Berlin Antlaşması sonrasında kurulan Bulgar Prenslüğü döneminde ise vakıfların çoğu -yukarıda söz edilen Mustafa Hâlid'in raporunda belirttiği gibi- şehrin belediyesi tarafından bilinçli bir şekilde yok edilmiştir.¹³ Bugün bir cami ile bir okul binası ve pek az vakıf malı bulunan Rusçuk'taki Osmanlı vakıflarından bazıları daha önce hazırlanan üç çalışmaya konu olmuştur. Bunlardan ilki "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları" başlığını taşıyan, uluslararası bir sempozyumda sunularak yayımlanan bildiridir. Bu çalışmada mabetler başta olmak üzere eğitim kurumları, tekkeler ve su vakıflarına örnekler verilmiştir.¹⁴ "Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler" başlığıyla bir makale olarak yayımlanan diğer çalışmada beş vakfa ait altı cami incelen-

¹¹ BOA, Sadâret Eyâlet-i Mümtâze Bulgaristan (A.MTZ.04), 49/50; BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı Evkaf Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.EV), 2/39; Eşref Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine ve Rusçuk'taki Türk Eserlerine Dâir 1897 Tarihli Bir Rapor", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.I (1972), s. 31-35. Mustafa Hâlid'in raporundaki veriler Ek V'te verilmiştir. Bu dipnotta belirtildiği üzere Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde iki farklı tasnifte yer alan Mustafa Hâlid'e ait rapor Eşref Eşrefoğlu tarafından yayımlanmış, bu makalede Rusçuk'taki vakıf eserlerin sayısının otuz üç olduğu belirtilmiştir (E. Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine...", s. 22). Metinde ifade edildiği gibi yirmi üçü cami, alması mescit olmak üzere toplam mabet sayısı yirmi dokuzdur. Eşref Eşrefoğlu, bu toplama dört tekkeyi de eklemiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Eşref Eşrefoğlu'nun makalesini referans göstererek Rusçuk'taki cami sayısını otuz üç olarak kaydetmiştir (Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV, İstanbul 1982, s. 80) ancak bu doğru bir bilgi değildir.

¹² Gerek 1806-1812 gerekse 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları Müslüman ibadet yerlerini Ruslar'ın hedefi haline getirmiş ve büyük zarara uğratmıştır (T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 125, 128).

¹³ BOA, A.MTZ.04, 22/9; BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzâtı (Y.MTV), 274/45; BOA, Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ), 53/118; E. Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine...", s. 22, 26-27.

¹⁴ Hakkında bilgi verilen vakıf eserler şunlardır: Abdülbâki Paşa Camii (Cami-i Atik), Alanyalı Mustafa Paşa Camii, Baltacızâde Hacı Mehmed Ağa Camii (Kadı Hacı Hüseyin Efendi Camii), Bayraklı Camii (Çarşı Camii), Çavuşzâde Camii, Debbâğhane Camii, Kapıcıbaşı İbrahim Paşa Camii, Mesih Voyvoda Camii, Mirza Said Paşa Camii ve Taş Mescit. Söz konusu çalışmada ayrıca -yukarıda belirtildiği gibi- bazı medrese ve mektepler, tekke ve zaviyeler ile su vakıfları, saat kulesi gibi vakıflara da yer verilmiştir. Bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş)-Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri (Bükreş, 1-5 Kasım 2006)*, İstanbul 2011, s. 233-268. Gözden geçirilerek yayımlanmış hali için bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş)-Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, s. 169-225.

miştir.¹⁵ Vakıf eserlerle ilgili üçüncü çalışma 27 Haziran-1 Temmuz 2012 tarihleri arasında Retimno'da düzenlenen 20. CIEPO Sempozyumu için yapılmış ve burada bildiri olarak sunulmuştur. Elektronik ortamda yayımlanan bildiriler arasında yer alan “Rusçuk'ta Osmanlı Kültür Varlıkları: Dini ve Hayri Kurumlardan Bazıları” başlığını taşıyan bildiri metninde ibadet mekanlarıyla mektep ve medreseler ele alınmıştır.¹⁶ Sadece arşivlerde yer alan belge ve defterler ile bu konuda yazılmış az sayıdaki kitap ve makalelerden varlıkları hakkında bilgi edinilen kurumlardan önceki çalışmalarda incelenmeyen bir kısmı da bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Yukarıda söz edilen makale ve bildiri metinlerinde olduğu gibi Rusçuk vakıflarının tanıtılması, unutulmalarının engellenmesi, kurucularının yâd edilmesi amacıyla hazırlanan bu makalede de vakıf eserler, banileri, görevlileri, menkul ve gayrimenkulleri ile bütçeleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca XIX. yüzyılın başlarından sonlarına kadar vakıf eserlerle ilgili yaşanan değişimin görülebilmesi ve mevcut durumun tespiti için makalenin ekleri olarak verilen tablolar hazırlanmıştır.

I. DİNİ VE KÜLTÜREL HİZMET AMACIYLA OLUŞTURULAN KURUMLAR

1. Erkekler Tarafından Kurulan Vakıflar

a. Hacı Bekir Camii

Arık Ramazan Mahallesi'nde Dellallar Çarşısı'nda Hacı Bekir tarafından yaptırılan ve Hacı Ebubekir olarak da adlandırılan caminin inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. XVIII. yüzyıl ortalarında faal durumda olduğu anlaşılan caminin¹⁷ XIX. yüzyıl başlarında tahrip edildiği ve yerine bugün de fa-

¹⁵ Makalede ele alınan vakıf eserler şunlardır: Davud Ağa Camii (Burmali Camii), Eskicizâde Hacı Ahmed Ağa Camii, Hacı Ali Vakfı: Cami-i Cedid (Pazaryeri Camii) ve Salkımlı Cami, Hacı Süleyman Ağa Camii (Yeni Cami veya Arasta Camii), Kara Ali Bey Camii. Bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş), “Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22 (Aralık 2010), s.33-60. Ayrıca bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş), “Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, s. 227-268.

¹⁶ Söz edilen metinde Balizâde Hacı İbiş Ağa Camii, Kadışzâde Camii ve Mektebi, Kara/Kurra veya Tekke Camii ve Medresesi, Konbezâde Hacı İbrahim Ağa Camii, Mehmed Ağa Mescidi ve Mektebi, Talisani ve Kalas Hacı Mehmed Camii hakkında bilgi verilmiştir. Bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş), “Rusçuk'ta Osmanlı Kültür Varlıkları: Dini ve Hayri Kurumlardan Bazıları”, *New Trends in Ottoman Studies Papers Presented at the 20th CIEPO Symposium Rethymno, 27 June-1 July 2012*, (Editor-in-Chief:Marinos Sariyannis), Rethymno 2014, s. 247-270. (<http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/7/8/e/metadata-1412743543-919456-15948.tkl>)

¹⁷ Evâhir-i Rebi'ülevvel 1163/28 Şubat-9 Mart 1750 tarihli hurufat kayıtlarında camide günlük 5 akçe ile imam, 3 akçe ile hatip olan Osman oğlu Hüseyin'in ölümü üzerine aynı görevlere oğlu Mehmed'in

aliyetlerine devam eden Rusçuk'taki tek mabet olan Mirza Said Paşa Camii'nin inşa edildiği bilinmektedir.¹⁸

Hacı Bekir Camii Vakfı'nın menkul ve gayrimenkul gelirleri hakkında tek bilgi kaynağı 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilidir. Buna göre vakfın Hallaçlar Çarşısı'nda bulunan biri kahve satılan, üçü terziler tarafından kullanılan toplam sekiz adet dükkan ile Arık Ramazan Mahallesi sakinlerinden olan Fatma Hatun tarafından -ölümünden sonra kiraya verilerek gelirin camii için kullanılması şartıyla- bağışlanan meskenden¹⁹ elde edilen kira geliri mevcuttur. Caminin merdiven altı dahi kiraya verilerek vakfa az da olsa katkı sağlanmaya çalışılmıştır.²⁰

Vakfın -ikinci namazı sonrasında Mülk Suresi'ni okuyacak şahsa verilmek üzere- Yerköy'de Çadircızâde Mukataası'ndan hissesi olan yıllık 40 kuruş geliri de bulunmaktadır ki vakıf sicilinde bu gelirin, görevi yerine getirecek olan sıbyan mektebi mualliminin oğluna tahsis edildiği görülmektedir.²¹

Gayrimenkul ve mukataa gelirinden başka vakfın, para vakfı sayesinde elde edilen geliri de bulunmaktadır. Hanife ve Rukiye adındaki iki hanımefendi tarafından bağışlanan 60'ar kuruşun mütevellî tarafından işletilmesi, nemasının Cumartesi günleri camide vaaz verecek hafız efendiye görevine karşılık verilmesi talep edilmiştir.²²

getirilmesinden söz edilmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurufat Defteri (HD)*, nr.1207, s. 41, 47).

¹⁸ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 154. Said Paşa Camii hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s.193-197. Mirza Said Paşa Vakfı, Bulgaristan'ın bağımsızlığının ardından gündeme gelen vakıf sorunu nedeniyle -Rusçuk'taki Arasta Camii ile beraber- "Müstesna Vakıflar" arasında yer almış, her iki vakfın iadesi konusunda girişimde bulunulmasına rağmen bu statüde bulunan diğer vakıflarla birlikte Bulgar hükümeti tarafından el konulmuştur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Neriman Ersoy Hacısalihoglu, "Bulgaristan'da "Müstesna Vakıflar" Sorunu ve 1909 Yılı Komisyon Kararları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.46 (2007), İstanbul 2009, s. 155-176.

¹⁹ Vakfedilen mesken Fatma Hatun'un vefatından sonra vâkıfın şartı gereği kiraya verilmiş ancak evin bir süre sonra harap olması nedeniyle satılması uygun görülmüştür. Bu satıştan elde edilen 3.000 kuruş ile Çarşı Camii yakınındaki Kürdoğlu Hanı bitişiğinde bulunan iki adet dükkan satın alınmıştır. Bunlardan birisi aylık 4 kuruşa kiralanıp geliri camii için tahsis edilmiştir. iki kuruşa kiraya verilen diğer dükkanın geliri de Benli Camii'ne verilmiştir (NBKM, R, nr.11, s. 122).

²⁰ NBKM, R, nr.11, s. 122-123.

²¹ NBKM, R, nr.11, s. 123.

²² NBKM, R, nr.11, s. 124.

Mevcut vakfa katkıda bulunan bu hayırseverlerin bağışlarıyla birlikte vakfın diğer akarâtı ve aylık kira gelirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²³

Tablo I

<i>Akarât</i>		<i>Büyüklüğü Hakkında Veri (Kepenk)</i>	<i>Aylık Kirası</i>	
<i>Menkul (Kuruş Olarak)</i>	<i>Gayrimenkul</i>		<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
-	<i>Dükkan</i>	1	1	20
-	<i>Dükkan</i>	1	2	-
-	<i>Dükkan</i>	1	2	-
-	<i>Dükkan</i>	1	1	20
-	<i>Dükkan</i>	1	1	20
-	<i>Dükkan</i>	1	1	20
-	<i>Dükkan</i>	2	3	-
-	<i>Dükkan</i>	2	3	20
-	<i>Caminin merdiven altı</i>	-	-	20
60	-	-	-	-
60	-	-	-	-
<i>Toplam</i>			14	120 ²⁴

Bağışta bulunanların şartı gereği mukataa geliri ile nemadan ücret tahsis edilen kimseler belli olduğu için bu gelirlerin yansıtılmadığı tabloya göre aylık 17 kuruşluk kira gelirinden cami ile vakıf görevlilerinin -yani imam-hatip, müezzin-kayyım ve mütevellinin-²⁵ ücretleri ödenmiş ayrıca caminin aydınlatma giderleri karşılanmıştır. 1224/1809-1810 yılında ahşap minare tamir edilmiş, bunun için 96 kuruş harcanmıştır.²⁶

1219/1804-1805 yılı kayıtlarına göre vakıf görevlileri ile aldıkları ücretler aşağıda gösterilmiştir.²⁷

Tablo II

<i>Görevliler</i>	<i>Aldığı Aylık Ücret (Kuruş Olarak)</i>
<i>Mütevelli</i>	1
<i>İmam (aynı zamanda) hatip</i>	5,5
<i>Müezzin (aynı zamanda) kayyım</i>	5
<i>Toplam</i>	11,5

²³ NBKM, R, nr.11, s. 122-124.

²⁴ On dört kuruş yüz yirmi para (kırk para bir kuruş hesabıyla) 17 kuruşa eşittir (NBKM, R, nr.11, s. 123).

²⁵ NBKM, R, nr.11, s. 123; VGMA, HD, nr.1177, s. 219, 229; nr.1207, s. 41, 47.

²⁶ NBKM, R, nr.11, s. 123.

²⁷ NBKM, R, nr.11, s. 123.

Tablolara yansdığı gibi her ay elde edilen 17 kuruş tutarındaki vakıf gelirinin 11,5 kuruşu görevlilere ödenecektir. Kalan 5,5 kuruş aydınlatma giderleri dışında mütevellide bulunacaktır. Vakfiyedeki bu şartların işleyişine dair ilk veriler 1220/1805-1806 yılına aittir. Söz edilen yılda 22 kuruş vakıf fazlası kaydedilerek bir sonraki yıla devretmiştir. 1221/1806-1807 yılında 37 kuruş 30 para giderlerden sonra kalan fazla para olarak mütevellide muhafaza edilmiştir. Ertesi yıl yani 1222/1807-1808 döneminde gelirler giderleri ancak karşılamış, gelir fazlası kaydedilmemiştir. 1223/1808-1809'da 33, 1224/1809-1810 yılında ise 11,5 kuruş vakıf fazlası olarak mütevellî tarafından önceki yıllardan kalan meblağa eklenmiştir. Böylece beş yıl sonunda vakfın toplam parası 103,5 kuruşa ulaşmıştır. Bu paranın işletilip işletilmediğine dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Tamir masrafları da bu paradan karşılanmamış, borçlanma yoluna gidilmiştir.²⁸

Kendi kendine yetebilen bu vakfa ait cami ne yazık ki bir süre sonra yanmış ve yerine yukarıda belirttiği gibi 1839 yılında Mirza Said Paşa tarafından yeni banisinin adıyla anılacak olan medrese, mektep ve kütüphanesi ile birlikte küçük bir külliye görünümünde başka bir cami inşa ettirilmiştir.²⁹

b. Hüseyin Hoca Camii ve Medresesi

Cami-i Cedid Mahallesi'nde Kadı Ahmed Efendi tarafından yaptırılan mabet³⁰ Hüseyin Hoca Camii olarak tanınmış ve bu isimle anılmıştır.³¹ Ne zaman yaptırıldığı tespit edilemeyen cami ile ilgili ilk verilere 1219/1804-1805 yılına ait vakıf sicilinde rastlanmıştır. Cami için vakfedilen menkul ve gayrimenkullerin zayi ve telef olduğu belirtilen sicilde vakıf görevlilerine eskiden olduğu gibi Abdülbaki Paşa yani Cami-i Atık Vakfı'ndan ödeme yapıldığı ifade edilmiştir. Gerçekten camide imam, hatip, müezzin ve kayyım olarak görevlendirilenlere ücretleri söz edilen vakıftan ödenmiştir.³² Ayrıca bir hayırsever tarafından bağışlanan aynı mahalledeki bir dükkanın kira geliri vâkıfın şartı olarak her ay imam ile kayyıma ödenmiştir. Sonradan vakfedilen camiye bitişik durumdaki evin yıllık kirası olan 12 kuruş da yine bağışlayanın şartı olarak caminin aydınlatılması için kullanılmıştır.³³ Görüldüğü üzere gelir kaynakları olmayan caminin ihtiyaçları başka yardımseverler tarafından kar-

²⁸ NBKM, R, nr.11, s. 123.

²⁹ M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 193, 196.

³⁰ NBKM, R, nr.24, v.76a.

³¹ BOA, EV, nr.11969, v.5a.

³² NBKM, R, nr.11, s. 34. Abdülbaki Paşa Camii ve vakfı hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 171-176.

³³ NBKM, R, nr.11, s. 34.

şılanmaya çalışılmış nitekim daha sonraki dönemde kira gelirleri kullanılmak üzere başka dükkanların da vakfedildiği saptanmıştır.³⁴

1259/1843-1844 yılına ait evkaf defterinde vakfın sadece aylık 14 kuruş kira getiren beş adet dükkanı olduğu belirtilmiştir. Abdülbaki Paşa Vakfı'ndan her ay verilen 12 kuruş ile birlikte vakfın aylık gelirinin 26 kuruş olduğu, bunun da imam, hatip, müezzin ve kayyımına ödendiği ifade edilmiştir. Bu nedenle gelirleri giderlerini karşılayamayan yetersiz vakıflar arasına kaydedilmiştir.³⁵ 1265/1848-1849 yılına gelindiğinde gayrimenkullerin artmış olduğu görülmüş, işletilen paranın yanında on bir adet dükkan kaydına rastlanmıştır. Bunlardan beş tanesinden elde edilen yıllık 408 kuruş tutarındaki kiranın bazı görevlilerin ücretlerinin ödenmesi için kullanılması şart koşulmuştur.³⁶ Vakıf mevcut verilere göre bundan sonraki üç yılda da on bir dükkan kirası ve işletilen 400 kuruşun nemasıyla faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır.³⁷

Ârif Hikmet Bey'in teftiş defterinde üzeri ahşap, etrafı taş duvarlı ve taşkâri minareli olarak tanıtılan caminin bahçesinde Müslüman mezarlığı, caminin yakınında ise banisinin başkası olduğu ifade edilen bir medresesinin bulunduğu belirtilmiştir.³⁸ Ârif Hikmet Bey medresenin banisinin kimliğini açıklamamakla birlikte doğru bilgi vermiştir. Medrese Kavanozzâde Hüseyin Paşa'nın vakfı olup burada görev yapacak müderrisin ücretinin ödenebilmesi için paşa 1821 yılında aynı mahallede Balıkçılar Çarşısı'nda bulunan iki kepenk dükkan vakfetmiştir. Her ay alınacak kiranın görevine karşılık müderrise verilmesini istemiştir.³⁹ Daha sonra medrese için katkıda bulunan başka yardımseverler de olmuş, Topraklık denilen yerde bir buçuk dönüm bağ bağışlanmıştır. Ayrıca Arnavut Hüseyin Alemdar adındaki bir şahıs dört dükkan⁴⁰ vakfetmiş, dükkanların kirasının müderris olarak görev yapan şahsa verilmesini şart koşmuştur.⁴¹ Muhtemelen başka bir hayır sahibi sonradan bir dükkan daha vakfetmiş olmalı ki 1266/1849-1850 yılı vakıf defterinde medreseye ait yedi dükkan kaydına rastlanmıştır.⁴² Belirtilen akardan başka Alanyalı Mustafa Paşa Vakfı'ndan da medrese görevlilerinin ücretleri için ödenek ayrılmıştır.⁴³

³⁴ 1823, 1826, 1830 yıllarına ait hurufat kayıtlarında imam ve aynı zamanda hatip olarak görev yapan şahısların ücretlerini vakfın "dekâkîn-i mevkufesinden" aldıkları ifade edilmiştir (VGMA, *HD*, nr.1177, s. 230, 232, 235).

³⁵ BOA, *EV*, nr.11969, v.5a.

³⁶ BOA, *EV*, nr.13615, v.5a.

³⁷ BOA, *EV*, nr.10039, vr.76b; nr.13905, v.5b; nr.14198, v.5a.

³⁸ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s. 140. Ayrıca bkz. T. Bakardjiva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 155.

³⁹ NBKM, *R*, nr.11, s. 34.

⁴⁰ Dükkanlardan birinin arsası Hacı Ali Camii Vakfı'na ait olduğundan sadece binası medrese vakfı olarak kaydedilmiştir (NBKM, *R*, nr.11, s. 236).

⁴¹ NBKM, *R*, nr.11, s. 236.

⁴² BOA, *EV*, nr.13905, v.5b.

⁴³ M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 180.

Vakfın Müderris Süleyman Efendi'nin mütevellî olduğu 1265-1268/1848-1852 dönemine ait vakıf kayıtları aşağıda verilmiştir.

Tablo III

<i>Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem</i>	<i>Vakfın İşletilen Parası⁴⁴ (Kuruş Olarak)</i>	<i>Gelir (Kuruş Olarak)</i>		<i>Gider (Kuruş Olarak)</i>		<i>Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)</i>
		<i>İşletilen Paranın Neması</i>	<i>Kira Geliri</i>	<i>Vakıf Görevlilerine Ödenen</i>	<i>Zeytinyağı ve Mum Giderleri</i>	
<i>27 Kasım 1848-16 Kasım 1849⁴⁵</i>	400	60	768	648	180	
Toplam		828		828		-
<i>17 Kasım 1849-5 Kasım 1850⁴⁶</i>	400	60	768 ⁴⁷ +540 ⁴⁸	648	180	
Toplam		828+540		828 ⁴⁹ +540 ⁵⁰		-
<i>6 Kasım 1850-26 Ekim 1851⁵¹</i>	400	60	768	648	180	
Toplam		828		828		-
<i>27 Ekim 1851-14 Ekim 1852⁵²</i>	400	60	760	618	180	
Toplam		820		798		29 ⁵³

Tablodaki verilerin ait olduğu yıllarda vakfa kira getiren dükkan sayısı epeyce fazla olmasına rağmen gelir-gider dengesi ancak sağlanabilmiş, sadece 1268/1851-1852 yılında 22 kuruşluk vakıf fazlası kaydedilebilmiştir. Bundan sonraki süreçte de güçlükle faaliyetlerini sürdürdüğü düşünülen vakıf yüzyılın sonlarına doğru hizmet veremez hale gelmiştir. Mustafa Hâlid'in 1897 tarihli raporunda belirttiğine göre cami, medrese ve bu vakıf eserlere gelir sağlayan akarât tamamıyla yıkılmış, medrese ile dükkanların yerine kira gelirleri belediyeye tahsis edilen kasap ve sebzeçilere kiralanan dükkanlar inşa edilmiştir. Cami yıkılmadan önce abdesthane olarak kullanılmış, yıkıldıktan sonra da yeniden başka bir abdesthane yapılmıştır. Raporun kaleme alındığı tarihte bu amaçla kullanıldığı kayıtlıdır.⁵⁴

⁴⁴ Vakfın bir yıl süreyle işletmeye verilerek nema elde edilen ana parasıdır.

⁴⁵ BOA, *EV*, nr.13615, v.5a.

⁴⁶ BOA, *EV*, nr.13905, v.5b.

⁴⁷ Camiye ait on bir dükkandan gelen yıllık kira geliridir (BOA, *EV*, nr.13905, v.5b).

⁴⁸ Medreseye ait yedi adet dükkandan gelen yıllık kira geliridir (BOA, *EV*, nr.13905, v.5b).

⁴⁹ Caminin yıllık masrafları toplamıdır (BOA, *EV*, nr.13905, v.5b).

⁵⁰ Medresenin yıllık giderleri toplamıdır (BOA, *EV*, nr.13905, v.5b).

⁵¹ BOA, *EV*, nr.14198, v.5a.

⁵² BOA, *EV*, nr.10039, v.76b.

⁵³ Vakfın işletilen parasına eklenmiştir (BOA, *EV*, nr.10039, v.76b).

⁵⁴ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; E. Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine...", s. 31.

c. Kazancı (Kazancı) Hacı Süleyman Camii

Hacı Musa Mahallesi'nde Ermeni Mahallesi'ne yakın bir yerde bulunan caminin ne zaman yaptırıldığı tespit edilememiştir. XVIII. yüzyıla ait camilerden biri olduğu tahmin edilen mabet ile ilgili ilk kayıtlara 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde rastlanmıştır. Banisinin ismiyle anılan camiye kurucusu 200 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesini ve elde edilen nemasının giderler için kullanılmasını istemiştir. Vâkıfın dışında vakfa katkıda bulunan başka hayırseverler olduğu da sicilde belirtilmiştir. Buna göre Acemzâde Mustafa Efendi Un Meydanı'nda Fıçıcılar Çarşısı'ndaki üç kepenklik dükkan ile altında bulunan üç mahzeni bağışlamış ayrıca vakfın tamir giderlerini karşılamak üzere 380 kuruş vermiştir. Keçecizâde Hacı Mehmed 80, bir imamın eşi olan hanımefendi ile Rukiye Hatun ise 50'şer kuruş vakfetmiştir. Cami yakınındaki bir ev de vakıf malı olarak kaydedilmiş ancak bu evin tamamen yanması nedeniyle arsası kiralanmaya başlamış ve buradan gelen gelir vakfa aktarılmıştır.⁵⁵

1219/1804-1805 yılı siciline göre belirtilen menkul ve gayrimenkullerden elde edilen aylık gelir aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁵⁶

Tablo IV

<i>Akarât</i>		<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Aylık Kirası/Neması</i>	
<i>Menkul (Kuruş Olarak)</i>	<i>Gayrimenkul</i>			<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
-	<i>Dükkan ve Mahzen</i>	3+3	Un Meydanı'nda	4	20
-	<i>Ev (Yangından sonra arsa)</i>	1	Caminin yanında	-	20 (Yandıktan sonra 10)
200	-	-	-	2	20 ⁵⁷
80	-	-	-	1 ⁵⁸	-
50	-	-	-	-	25 ⁵⁹
50	-	-	-	-	25
<i>Toplam</i>				9,5	10

Mütevazı düzeyde geliri bulunan vakfın, giderlerinin başında tüm diğer vakıflarda olduğu gibi görevlilere ödenen ücretler gelmektedir. Camide imam, hatip, müezzın ve kayyım olarak görevlendirilmiş kişiye aylık 8 kuruş 10 para, her ikinci na-

⁵⁵ NBKM, R, nr.11, s. 116-117.

⁵⁶ NBKM, R, nr.11, s. 116-117.

⁵⁷ Vakfedilen para onu on bir buçuk hesabıyla istirbah ettirilmiş, aylık 2 kuruş 20 para olan gelir yıllık olarak 30 kuruş nema sağlamıştır.

⁵⁸ Diğer nakit para gibi %15 hesabıyla işletilmiş, aylık bir kuruş olan gelir yıllık 12 kuruş gelir getirmiştir.

⁵⁹ Bu para da aym muameleye tabi tutulmuş ve aylık 25 para olan gelir yılda 7,5 kuruş gelir sağlamıştır.

mazı sonrası vaaz vermekle yükümlü müftü efendiye ise 1 kuruş 20 para ödenmiştir. Caminin aydınlatılmasını mahalledeki hayırseverler üstlenmiştir. Gelirleri giderlerine denk gibi görünen vakıf, sicilin hazırlandığı yılı takip eden -1221 yılı hariç- dört seneyi yine de gelir fazlasıyla kapatmış, zarara uğramamıştır.⁶⁰ 1830 yılına ait vakıf kaydında vakfın gayrimenkullerine Hacı Abdiş adındaki bir hayır sahibi tarafından bağışlanan ve aylık kira geliri 1,5 kuruş olan iç arastadaki bir dükkan eklenmiş, Un Meydanı'ndaki dükkanlar ile mahzenlerden gelen kira da 6 kuruşa yükselmiştir. Ayrıca vakfın işletilen parası artarak 562 kuruşu bulmuş böylece kiralarla birlikte nemadan elde edilen aylık gelir 17 kuruş 4 para olmuştur. Gelirin artmasına paralel hatip, müezzin ve kayyım olarak da görevlendirilmiş olan imam dışında vaizin aldığı ücret artmış, imam 8 kuruş alırken vaize 2 kuruş verilmiştir. Tevliyet görevini sürdüren şahsa da 2 kuruş ödenmiştir. Her ay 5 kuruş 4 para gelir fazlası kaydedilmiş ve bu meblağ aydınlatma ve gerektiğinde tamir giderleri için kullanılmak üzere müteveli tarafından muhafaza edilmiştir.⁶¹

Ancak vakıf gelirlerini artıracak başka kaynak olmadığından muhtemelen vakfa ait para da kullanılmak zorunda kaldığından, 1259/1843-1844 yılı evkaf kaydına göre dört dükkan ile mahzenlerden gelen aylık 7,5 kuruşluk kira geliri görevlilerinin ücretlerinin ödenmesine dahi yetmez olmuştur.⁶² Bu kayıttan yedi yıl kadar sonrasına ait vakıf bilançosunda vakfa gelir sağlayan yeni kaynakların varlığı dikkat çekmektedir ki kira getiren üç dükkanın yanında beş tane muacceleli arsadan söz edilmektedir. Ayrıca vakfın işletilen parasının 1.000 kuruş olduğu görülmektedir. Bu bilgileri içeren 1266/1849-1850 yılına ait vakıf kaydı ile onu takip eden 1270/1853-1854 yılına kadar dört yıllık dönemde vakfın belirtilen yılları gelir fazlasıyla kapattığı tespit edilmiştir.⁶³

⁶⁰ 1220/1805-1806 yılında gelir fazlası 50, 1222/1807-1808'de 29, 1223/1808-1809'da 31, 1224/1809-1810'da ise 26,5 kuruştur (NBKM, R, nr.11, s. 117).

⁶¹ NBKM, R, nr.11, s. 118.

⁶² BOA, EV, nr.11969, v.5a.

⁶³ BOA, EV, nr.10039, v.74a, 85a, 88b; nr.13905, v.3b; nr.14198, v.2b-3a; nr.15176, v.3a.

Aşağıda vakfa ait muhasebe verilerine göre yıllık gelir-gider durumu gösterilmiştir.

Tablo V

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Vakfın İşletilen Parası (Kuruş Olarak)	Gelir (Kuruş Olarak)		Gider (Kuruş Olarak)				Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)
		İşletilen Paranın Neması	Kira Geliri	Vakıf Görevlilerine Ödenen	Zeytinyağı ve Mum Giderleri	Diğer Harcamalar	Harçlar	
17 Kasım 1849-5 Kasım 1850 ⁶⁴	1.000	150	264	348 ⁶⁵	91 krş. 10 para	33 krş. 10 para	-	
Toplam		507 krş. 15 para ⁶⁶		472 krş. 20 para				35 krş. 15 para ⁶⁷
6 Kasım 1850-26 Ekim 1851 ⁶⁸	1.000	150	336	348	74	36	2 krş. 20 para	
Toplam		486		461 krş. 20 para ⁶⁹				24 krş. 20 para ⁷⁰
27 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ⁷¹	1.132 krş. 15 para	169	336	348	94	21,5	2	
Toplam		505		465,5				39,5
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ⁷²	1.171,5 krş. 15 para	150 ⁷³	336	348	92	17	2	
Toplam		486		459				27
4 Ekim 1853-23 Eylül 1854 ⁷⁴	1.198,5 krş. 15 para ⁷⁵	45 ⁷⁶	336	300	18,5	10	5	
Toplam		381		333,5				47,5

⁶⁴ BOA, EV, nr.13905, v.3b.

⁶⁵ Bu meblağın 48 kuruşu tevliyet ücretidir (BOA, EV, nr.13905, v.3b).

⁶⁶ Bu meblağa bir önceki yılın vakıf fazlası olan 93 kuruş 15 para da dahil edilmiştir (BOA, EV, nr.13905, v.3b).

⁶⁷ Toplam masrafın 20 parası hesaba katılmadığı için gelir fazlası deftere bu şekilde kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.13905, v.3b). Doğrusu 34 kuruş 35 paradır.

⁶⁸ BOA, EV nr.14198, v.2b-3a.

⁶⁹ Giderlerin toplamı 460 kuruş 20 para ettiği halde vakıf defterine bir kuruş fazla kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.14198, v.2b-3a).

⁷⁰ Doğrusu 25 kuruş 20 para olmalıydı. Giderler bir kuruş fazla gösterildiği için fazla olarak kaydedilen meblağ bir kuruş eksiktir (BOA, EV, nr.14198, v.2b-3a).

⁷¹ BOA, EV, nr.10039, v.74a.

⁷² BOA, EV, nr.10039, v.85a.

⁷³ İşletilen paradan alınması gereken nema 175 kuruş olduğu halde 25 kuruş tahsil edilememiştir (BOA, EV, nr.10039, v.85a).

⁷⁴ BOA, EV, nr.10039, v.88b; nr.15176, v.3a.

⁷⁵ BOA, EV, nr.10039, v.88b'de bu meblağ 30 para fazla kaydedilmiş, 1.198,5 kuruş 45 para biçiminde yazılmıştır. Doğrusu 1.198,5 kuruş 15 para olmalıdır ki (BOA, EV, nr.15176, v.3a)'da doğru kayıt mevcuttur.

⁷⁶ İstirbah ettirilen paradan alınması gereken nema 178,5 kuruş olduğu halde bu meblağın 133,5 kuruşu tahsil edilememiştir (BOA, EV, nr.10039, v.88b; nr.15176, v.3a).

Tablodan görüleceği üzere vakıf işletilen paradan alınması gereken murabahaya iki yıl üst üste tam olarak tahsil edememesine rağmen giderleri karşılamada sıkıntıya düşmemiş, ilgili yılları rahat geçirmiştir. 1268/1851-1852 yılında vakfın işletilen parasının 107 kuruş 35 para arttığı görülmüş ancak bu gelirin kaynağı saptanamamıştır. Memiş Ağa'nın müteveli olduğu döneme ait -tabloda belirtilen beş yıllık- muhasebe kayıtlarına göre mabet ve kira getiren dükkanlar için herhangi bir tamirat yapılmamış dolayısıyla onarımla ilgili bir gider kalemine rastlanmamıştır. Görevlilere ödenen ücretler, aydınlatmada kullanılan zeytinyağı ile hazineye alınan harçlar dışında kandil ve şamandıra için harcama yapıldığı, hasır satın alındığı tespit edilmiştir.⁷⁷ Pek masrafi olmayan kendine yetebilen bu vakfın faaliyetlerini ne zamana kadar sürdürdüğü bilinmemektedir. Daha 1840 yılında Ahmed Ârif Hikmet Bey'in teftiş defterinde etrafı ve duvarlarının harap durumda olduğu belirtilen ahşap minareli cami⁷⁸ muhtemelen varlığını kaynaklarının yetersizliği nedeniyle uzun süre devam ettirememiştir. T. Bakardjjeva ve S. Yordanov, zaman vermemekle birlikte caminin yıkıldığını belirtmişlerdir.⁷⁹ 1897 tarihli Mustafa Hâlid'in raporunda vakıf ve mabet ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiş olması bu tarihten önce caminin yıkıldığını, vakfın da faaliyetlerini sonlandırdığını göstermektedir.

d. Kuzu Hacı Hüseyin Camii ve Mektebi

Kara Mustafa Mahallesi'nde bulunan ve 1744 yılında inşa edilen cami ve mektep Yakup oğlu Kuzu Hacı Hüseyin tarafından yaptırılmıştır. Banisinin adıyla anılan cami ile mektebin vakfedilen on dükkanın kira geliri dışında nakit veya akarı bulunmamaktadır.⁸⁰

Bu vakıfla ilgili saptanabilen en erken tarihli veri bir tevcih kaydı olup yirmi iki Zilka'de 1165/1 Ekim 1752 tarihine aittir ki camide ikinci imam olarak görevlendirilmiş Yusuf oğlu Mustafa'nın beratının yenilenmesiyle ilgilidir.⁸¹ Vakıfla ilgili hürufat kayıtlarından camide iki imam, müezzin, hatip, kayyım ve devirhanın görevli olduğu anlaşılmaktadır.⁸² Ancak günlük sekiz akçe karşılığında hizmet veren birinci imam İsmail oğlu Muhammed, 7 akçe yevmiye ile müezzin ve yine 7 akçeyle müteveli olarak görevlendirilmiş, vakfın idaresi yanında diğer iki görevin sorumluluğu da kendisine verilmiştir. Muhammed Efendi'nin vefatından sonra görev dağılımı ya-

⁷⁷ BOA, *EV*, nr.10039, v.74a, 85a, 88b; nr.13905, v.3b; nr.14198, v.2b-3a; nr.15176, v.3a.

⁷⁸ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s. 140.

⁷⁹ T. Bakardjjeva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 155.

⁸⁰ VGMA, *HD*, nr.1181, s. 333; T. Bakardjjeva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 153.

⁸¹ VGMA, *HD*, nr.1207, s. 42. Yusuf oğlu Mustafa bu görevi vefat edinceye kadar 4 akçe yevmiye karşılığında dokuz yıldan fazla bir süre devam ettirmiş, ölümünden sonra büyük oğlu Ahmed, 28 Receb 1175/22 Şubat 1762 tarihinde imam-ı sâni olarak görevlendirilmiştir (VGMA, *HD*, nr.1181, s.329).

⁸² VGMA, *HD*, nr.1177, s. 235, 238; nr.1181, s. 329, 333, 335; nr.1207, s. 42, 45; VGMA, *Rumeli Ruznâme ve Tafsilât ve Ahkâm Defteri*, nr.996, s. 70.

pılmış, boşalan görevler iki oğlu arasında paylaştırılmıştır.⁸³ XIX. yüzyıl başlarına ait vakıf sicilinde camide tek imamın görev yaptığı tespit edilmiş dolayısıyla vâkının iki imam atanmasıyla ilgili şartının sonradan uygulanmadığı görülmüştür. İmama aylık 3 kuruş vakıftan ödeme yapılırken vakıf gelirlerinin yetersiz hale gelmesi üzerine 3 kuruş da Can Arslan Paşa Evkafı'ndan aktarılmıştır. Hatip ile müezzinin varlıklarını devam ettirdikleri camide diğer görevler yok olmuştur.⁸⁴

Ahmed Ârif Hikmet Bey'in 1840 tarihli teftiş defterinde kerpiç duvarlı ve taş minareli bir cami olarak tarif edilen mabedin yakınında iki mektep bulunduğu belirtilmiş, etrafının ağaçlık olduğundan söz edilmiştir⁸⁵ ki Hacı Hüseyin Efendi, cami ile birlikte sıbyan mektebi de inşa ettirmiş, muallim ücretinin vakıf gelirinden karşılanacağını belirtmiştir. İkinci mektebe dair bilginin bulunmadığı kayıtlarda 24 Muharrem 1180/2 Temmuz 1766 tarihinde muallime hizmetine karşılık günlük 6 akçe ödendiğinden bahsedilmiştir.⁸⁶ Sonradan muallime verilen ücret azaltılmış ve aylık bir kuruş ödenmeye başlamıştır.⁸⁷

1219/1804-1805 yılı siciline göre vakfin iki dükkan ile bir mahzenden gelen kirası ve nakit parasının işletilmesinden elde edilen neması bulunmaktadır. Vakfa ait dükkanların sayısı önceki yüzyıla göre azalmış ancak işletilmek üzere kullanılan parasının olduğu saptanmıştır. Aynı sicilde vakfa ait bir arsa ile bahçenin satıldığı ve bu paranın vakfin nakit parasına eklenerek kullanıldığı belirtildiğine göre dükkanların da satıldığı düşünülebilir. Vakfin iki dükkan, bir mahzen ve istirbah ettirilen paradan elde edilen aylık geliri 9 kuruş 10 para olup bunun 6 kuruş 35 parası ribh yani nema olarak kaydedilmiştir. O dönemde imam, hatip, müezzın ve muallimden oluşan vakıf görevlilerine aylık 7,5 kuruş ücret ödenmiş, kalan para caminin aydınlatılmasında kullanılmıştır.⁸⁸

Geliri epeyce azalmış vakfa yukarıda bahsedilen Can Arslan Paşa Vakfı'ndan sağlanan destek dışında başka hayırseverler de katkıda bulunmuş, bunlardan biri Perşembe, diğeri de Cuma günleri camide vaaz verilmesi şartıyla birer dükkan bağışlamıştır. Buna rağmen gelirler gider için yeterli olmamış, vakıf 1221/1806-1807 yılını 21,5 kuruş mütevelliyeye borçlanarak kapatmıştır. Bir sonraki yıl borç ödendiği gibi fazla gelir de elde edilmiştir. 1223-1224/1808-1810 yıllarında ise harcamalardan geriye kalan meblağ caminin aydınlatılmasında kullanılmıştır. Ancak kendini idare edebilen bu vakfa 1232/1816-1817 yılında bir destek daha gelmiş, Rusçuk sa-

⁸³ 29 Muharrem 1181/27 Haziran 1767 tarihli kayıta mütevellı, imam-ı evvel ve müezzın olan İsmail oğlu Muhammed'in ölümü üzerine aynı ücretle büyük oğlu İdris birinci imam, diğer oğlu Hüseyin ise mütevellı ve müezzın olarak görevlendirilmiştir (VGMA, *HD*, nr.1181, s. 335).

⁸⁴ NBKM, *R*, nr.11, s. 159.

⁸⁵ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s. 141.

⁸⁶ VGMA, *HD*, nr.1181, s. 334.

⁸⁷ NBKM, *R*, nr.11, s. 159.

⁸⁸ NBKM, *R*, nr.11, s. 159.

kinlerinden Halil Alemdar adındaki bir şahıs Un Meydanı'nda Pazaryeri yakınında inşa ettirdiği sekiz dükkana vakfetmiştir. Bu yardımsever kira gelirinin 4 kuruşu ile şem'i revgan alınmasını istemiş, yine kiradan gelen bir kuruşun da şamdanların yakılmasından sorumlu olan müezzine ödenmesini talep etmiştir.⁸⁹

Yukarıda belirtilen sicil kaydı, 1252-1253/1836-1838 tarihli Evkaf Defteri ve 1840 tarihli rapor dışında vakfın XIX. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi içeren başka verinin tespit edilememiş olması faaliyetlerine devam edemediğini düşündürmektedir. Ancak T. Bakardjieva ve S. Yordanov, caminin 1927-1928 yılına kadar hizmet verdiğini, bu dönemde yıkıldığını belirtmişlerdir.⁹⁰ Eğer doğru ise Mustafa Hâlid'in Rusçuk Vakıfları hakkında bilgi veren 1897 tarihli raporunda cami ile mektebin hatta akarâtın durumuyla ilgili açıklamaların bulunması gerekirdi ki raporda Kuzu Hacı Hüseyin Vakfı'ndan hiç söz edilmemiştir. Bu durum caminin daha önceki bir tarihte yıkılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

e. Küçük İmam Camii

Küçük İmam Mescidi olarak da anılagelmiş Kuyumcu Mahallesi'ndeki mabet ile yakınındaki vakfa dahil pınar denilen çeşmenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Banisinin adını almış olan cami ile ilgili ilk kayıtlara 1219/1804-1805 tarihli sicilde rastlanmıştır. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan caminin vakıf sicilindeki ifadelere göre vakfedilmiş para ile faaliyetlerini sürdürdüğü yani gayrimenkulü olmadığı anlaşılmaktadır. O dönemde vakfın mütevellisi ve hatibi olan Hüseyin oğlu Ali'nin verdiği bilgiye göre vakfa ait kendisi tarafından istirbah ettirilen 80 kuruş ile çeşme için -vakfın kurucusu olduğu tahmin edilen- Küçük Mehmed'in annesinin bağışladığı 52 kuruş menkul bulunmaktadır. Pınardan sorumlu olan hatibin babasında bulunan 52 kuruş, 80 kuruş gibi işletilecek ve elde edilen nema pınar ile ilgili harcamalara, 80 kuruştan gelen gelir ise vakfın ihtiyaçlarına kullanılacaktır.⁹¹ 132 kuruş tutarındaki bu meblağa sonradan bir hayırsever tarafından bağışlanan 40 kuruş daha eklenmiş böylece 172 kuruşun kullanımından elde edilen gelirle vakfın giderleri karşılanmaya çalışılmıştır.⁹²

T. Bakardjieva ve S. Yordanov, XVIII. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetini sürdürdüğünü belirttikleri caminin yedi metre uzunluğunda, beş metre genişliğinde, dört metre yüksekliğinde kiremitle örtülü bir bölmeli, ahşap minareli, tek katlı ve geniş avlulu bir bina olduğundan söz etmişlerdir. Harap durumda olan mabedin yıkıldığını da eklemişlerdir.⁹³ Yukarıda açıklandığı gibi XIX. yüzyıl başlarına ait vakıf sici-

⁸⁹ NBKM, *R*, nr.11, s. 159.

⁹⁰ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 153.

⁹¹ NBKM, *R*, nr.11, s. 176, 250.

⁹² NBKM, *R*, nr.11, s. 176.

⁹³ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 153.

linde cami ve vakfı hakkında bilgi bulunması, caminin XVIII. yüzyıl sonuna kadar varlığı ifadesinin doğru olmadığını göstermektedir. Kaldı ki 1252-1253/1836-1838 tarihli evkaf defterinde Rusçuk camileri arasında sayılması⁹⁴ ve 1264-1270/1847-1854 yıllarına ait yıllık gelir-gider hesaplarını içeren vakıf kayıtlarının bulunması⁹⁵ caminin XIX. yüzyıl ortalarında dahi aktif olduğunu göstermektedir. Bu muhasebe bilançolarına göre vakfa gelir sağlayan kaynaklar artmış, işletilen paranın yanında bir ev ile beş dükkan kirası giderler için kullanılmıştır. Mütevelli, imam ve müezzin dışında görevlinin bulunmadığı vakıfta, elde edilen gelirden öncelikle çalışanların ücretleri ödenmiş, tamir giderleri karşılanmış, aydınlatma için harcama yapılmıştır.

Mevcut verilere göre aşağıdaki tabloda vakfin yıllık gelir-giderleri gösterilmiştir.

Tablo VI

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Vakfın İşletilen Parası (Kuruş Olarak)	Gelir (Kuruş Olarak)		Gider (Kuruş Olarak)			Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)	Vakfın Borcu (Kuruş Olarak)
		İşletilen Paranın Neması	Kira Geliri	Vakıf Görevlilerine Ödenen	Zeytinyağı ve Mum Giderleri	Tamir Masrafları ve Diğer Harcamalar		
9 Aralık 1847-26 Kasım 1848 ⁹⁶	820	123	115,5	180	20	20 ⁹⁷		
Toplam		238,5		220			18,5	-
27 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ⁹⁸	820	123	115,5	180	20	87 ⁹⁹		
Toplam		238,5		287			-	48,5
17 Kasım 1849-5 Kasım 1850 ¹⁰⁰	820	123	115 krş. 30 para	180	40	18 krş. 30 para		
Toplam		238 krş. 30 para		268 krş. 30 para ¹⁰¹			-	30
6 Kasım 1850-26 Ekim 1851 ¹⁰²	820	68 ¹⁰³	108	180	27	33		
Toplam		170 ¹⁰⁴		270 ¹⁰⁵			-	100

⁹⁴ BOA, EV, nr.10267, v.1a.

⁹⁵ BOA, EV, nr.10039, v.73a, 85a, 91a; nr.13615, v.5b; nr.13905, v.5a; nr.14198, v.3a-3b; nr.15176, v.4a-4b.

⁹⁶ BOA, EV, nr.13615, v.5b.

⁹⁷ Minarenin tamiri için harcanmıştır (BOA, EV, nr.13615, v.5b).

⁹⁸ BOA, EV, nr.13615, v.5b.

⁹⁹ Minarenin tamir masrafıdır (BOA, EV, nr.13615, v.5b).

¹⁰⁰ BOA, EV, nr.13905, v.5a.

¹⁰¹ Giderlerin toplamına vakfin önceki yıldan kalan borcu da eklenmiştir. Ancak bu borç 48,5 kuruş olarak yansımamış, daha önceki yıla ait vakfin gelir fazlası olan 18,5 kuruş düşüldükten sonra kalan 30 kuruş ilave edilmiştir BOA, EV, nr.13905, v.5a).

¹⁰² BOA, EV, nr.14198, v.3a-3b.

¹⁰³ Muhtemelen 55 kuruş tahsil edilememiştir.

¹⁰⁴ Gelirlerin toplamı 176 kuruş ettiği halde 170 kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.14198, v.3a-3b).

¹⁰⁵ Giderlerin toplamına vakfin önceki yıldan kalan borcu da eklenmiştir (BOA, EV, nr.14198, v.3a-3b).

27 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ¹⁰⁶	820	123	108	180	52 krş 10 para	-		
Toplam		231		332 krş. 10 para ¹⁰⁷		-	101 krş. 10 para	
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ¹⁰⁸	820	123	108	180	50	-		
Toplam		231		331 krş. 10 para ¹⁰⁹		-	100 krş. 10 para	
4 Ekim 1853-23 Eylül 1854 ¹¹⁰	820	123	108	180	18	-		
Toplam		231		298 krş. 10 para ¹¹¹		-	67 krş. 10 para	

Tablodaki bilgilerden vakfin yeterli gelir seviyesinde olmadığı anlaşılmaktadır. Gelir kaynakları giderleri karşılayamamış, burada belirtilen ilk yıl dışında diğer yılları borçlu kapatmıştır. Borcun istirbah ettirilen para ile kapatılması yoluna gidilmemiş, bu paranın eksilmesi dolayısıyla gelir kaynaklarından biri olan hem de gayrimenkul gelirlerinden daha fazla gelir sağlayan nemanın azalması tercih edilmiştir. Bu nedenle borç daima bir sonraki yıla devretmiştir. Zor durumda olduğu anlaşılan vakfın ne zamana kadar faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilememiştir. Ancak Mustafa Hâlid'in 1897 tarihli raporunda cami ile vakıftan söz edilmemesi mabedin bu tarihten önce yıkılmış olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

f. Mehmed Ali Bey ve Hacı İbiş Ağa Camii

Hacı Musa Mahallesi'nde Un Meydanı'nda bulunan fevkani bir mabet olan Hacı Musa Camii zamanla harap olmuş, vakfın geliri camiyi onarmaya yeterli olmadığından Çelebi Efendizâde Mehmed Ali Bey -muhtemelen XVIII. yüzyıl sonlarında- binayı yenileyerek akar vakfetmiştir.¹¹² Tirsiniklizâde İsmail Ağa zamanında hazırlanan vakıf siciline Mehmed Ali Bey Camii adıyla kaydedilen mabedin yeni banisi vakfın hizmetlerini sürdürmesini sağlayacak on beş adet dükkan, caminin merdiveni altında bulunan küçük bir yer, dokuz adet ev arsası ile altı dükkan arsası bağışlamıştır.¹¹³

¹⁰⁶ BOA, EV, nr.10039, v.73a.

¹⁰⁷ Önceki yıldan kalan borç giderlere ilave edilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.73a).

¹⁰⁸ BOA, EV, nr.10039, v.85a.

¹⁰⁹ Giderlere önceki yılın borcu eklenmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.85a).

¹¹⁰ BOA, EV, nr.10039, v.91a; nr.15176, v.4a-4b.

¹¹¹ Bu meblağa önceki yıla ait borç yine ilave edilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.91a; nr.15176, v.4a-4b).

¹¹² NBKM, R, nr.11, s. 86; T. Bakardjjeva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 125, 153, 155.

¹¹³ NBKM, R, nr.11, s. 86-87.

1219/1804-1805 yılında sicile kaydedilmiş -tescil tarihi bilinmeyen- vakfiyeye göre gayrimenkuller ile sağladığı gelirlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.¹¹⁴

Tablo VII

<i>Gayrimenkuller</i>	<i>Adet</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Aylık Kirası</i>	
			<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
<i>Dükkan</i>	12	Caminin altında	18 ¹¹⁵	-
<i>Bakkal dükkanı</i>	1	Caminin altında	3	-
<i>Berber dükkanı</i>	1	Caminin hizasında	2	20
<i>Kavvac (?) dükkanı (2 kepenk)</i>	1	Caminin hizasında	5	10
<i>Dükkan¹¹⁶</i>	1	Caminin karşısında	1	20
<i>Dükkan arsası</i>	6	Dış Arasta karşısında	3	-
<i>Ev arsası</i>	9	Caminin doğusunda	-	-
<i>Küçük yer</i>	1	Caminin merdiveni altında	-	20
<i>Toplam</i>			33	30

Tüm akardan elde edilen aylık 33 kuruş 30 paradan öncelikle vakıf görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi şart koşulmuş, aydınlatma giderlerinin karşılanmasından sonra kalan meblağın -akarâtın ve caminin gerektiğinde tamiri için- mütevellî tarafından saklanması istenmiştir. Ev arsalarının kiralarından da cami için her yıl 1,5 vukıyye mum satın alınması talep edilmiştir.¹¹⁷

1219/1804-1805 yılı kayıtlarına göre vakıf görevlileri ile aldıkları ücretler aşağıda gösterilmiştir.¹¹⁸

Tablo VIII

<i>Görevliler</i>	<i>Aldığı Aylık Ücret (Kuruş Olarak)</i>
<i>Mütevellî</i>	2
<i>Câbî</i>	1,5
<i>İmam (aynı zamanda) hatîp</i>	7,5
<i>Müezzîn (aynı zamanda) kayyım</i>	7,5
<i>Toplam</i>	18,5

¹¹⁴ NBKM, R, nr.11, s. 86-87.

¹¹⁵ Her biri 60 paradan kiraya verilmiştir (NBKM, R, nr.11, s. 86).

¹¹⁶ Bu dükkan Fıçı İbrahim Ağa tarafından sure okunması şartıyla vakfedilmiştir (NBKM, R, nr.11, s. 86).

¹¹⁷ NBKM, R, nr.11, s. 87.

¹¹⁸ NBKM, R, nr.11, s. 87.

Vâkîf, câbî ile imama kendi görev tanımlarının dışında ek sorumluluklar yüklemiş, câbîyi Fatıha ve İhlas surelerini, imamı da Yasin Suresi'ni okumakla görevlendirmiştir. Tablolardan görüldüğü üzere her ay elde edilen 33 kuruş 30 para tutarındaki vakıf gelirinin 18,5 kuruşu görevlilere ödenecektir. Kalan 15 kuruş 10 para ise yukarıda belirtildiği gibi aydınlatma giderleri dışında mütevellide bulunacaktır. Vakfiyedeki bu şartların işleyişine dair ilk veriler 1220/1805-1806 yılına aittir. Söz edilen yılda mütevellide bulunan 195 kuruş tutarındaki vakıf parasının 102 kuruşu çeşitli yerlerin tamiri ile aydınlatma giderleri için kullanılmış, 93 kuruş gelir fazlası olarak bir sonraki yıla devretmiştir. 1221/1806-1807 yılında önceki dönemden kalan 93 kuruş ile içinde bulunulan yıla ait gelirden elde edilen 90 kuruş caminin onarımına harcanmıştır. Aynı yıla ait diğer giderler karşılandıktan sonra 16 kuruş vakıf fazlası olarak kaydedilmiştir. 1222/1807-1808 döneminde giderlerden artan meblağ 81, 1223/1808-1809'da 84, 1224/1809-1810 yılında ise 104 kuruş olmuştur. Mütevellide bulunan vakıf fazlası dört yılın sonunda 285 kuruşa ulaşmıştır.¹¹⁹

Vakfa genellikle cami cemaatine vaaz verilmesini sağlamak amacıyla menkul ve gayrimenkul bağışlayarak katkıda bulunan hayırseverler de olmuştur. Havva adındaki bir hanım Un Meydanı'ndaki kendisine ait bir dükkanı vakfedip buradan gelen kira gelirinin Salı günleri camide vaaz verecek şahsa verilmesini şart koşmuş ve bu görev Müftü Seyyid Hacı Hüseyin Efendi'nin getirilmesini istemiştir. Havva Hanım müftüyü bu küçük vakfının mütevellisi olarak da görevlendirmiş, müftünün vefatından sonra bu işi çocuklarının sürdürmesini talep etmiştir. Keçecizade Hacı Mehmed Efendi ise vakfa 100 kuruş bağışlayarak nemasının camide vaaz verecek Müftüzade Küçük Ahmed Efendi'ye verilmesini şart olarak ileri sürmüştür. Kim olduğu belirtilmeyen başka bir hayırsever tarafından yine Un Meydanı'nda bir dükkan daha bağışlanmış ve kira gelirinin Cumartesi günleri vaaz vermesi koşuluyla kurra efendi verilmesi istenmiştir.¹²⁰

Yukarıda belirtildiği gibi 1810 yılına kadar faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunabilen vakfın bundan sonraki durumu tespit edilememiştir. O dönemde yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında zarar gördüğü tahmin edilmektedir. Zira T. Bakardjieva ve S. Yordanov, savaş sonrasında caminin Hacı İbiş Ağa tarafından yenilendiğini ve artık onun adıyla anılır olduğunu belirtmektedirler.¹²¹

Hacı İbiş Ağa tarafından neredeyse yeniden yaptırılan¹²² dolayısıyla yeni banisinin adıyla anılmaya başlayan caminin¹²³ tam olarak inşa tarihi bilinmemekle bir-

¹¹⁹ NBKM, *R*, nr.11, s. 87.

¹²⁰ NBKM, *R*, nr.11, s. 88.

¹²¹ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 126.

¹²² T. Bakardjieva-S. Yordanov, eserlerinde caminin Hacı Musa Camii yerine inşa edildiğinden söz ederler. Bkz. T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p.154. Hacı Musa Camii yerine yaptırılan mabet Mehmed Ali Bey Camii olduğuna (NBKM, *R*, nr.11, s. 86) aslında belirtilen yazarlar tarafından da eserlerinde bu bilgiyi teyit eden ifadeler bulunduğu (T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 125, 153, 155) göre savaş sonrasında Hacı İbiş Ağa tarafından inşa ettirilen cami de Mehmed Ali Bey Camii yerine yaptırılmıştır.

¹²³ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 126.

likte 1821 yılı öncesinde faaliyete geçtiği tahmin edilmektedir. 1252-1253/1836-1838 yıllarını içeren evkaf defterine yeni kurucusunun adıyla kaydedilmiş olan camiden¹²⁴ Ârif Hikmet Bey ilk banisinin ismiyle söz etmiştir. Teftiş defterinde Hacı Musa Mahallesi'ndeki cami ve mescitleri sayarken mabetten Hacı Musa Camii olarak bahsetmiş, Un Meydanı'nda fevkani bir cami olduğunu, ahşap minaresi bulunduğunu belirtmiştir. Avlusunda bir mektep ile mezarlık bulunduğuna da dikkat çeken Ârif Hikmet Bey, caminin altında çömlekçi, taşçı ve bakkal dükkanlarının olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵ Vakfiyesi günümüzde mevcut olmayan cami ve vakfı hakkında 1253/1837-1838 ile 1259-1270/1843-1854 yıllarına ait vakıf defterlerinden bilgi edilmiş ve bu veriler değerlendirilmiştir.¹²⁶

Buna göre dükkan ve dükkan arsalarından gelen kira ile işletilmek üzere kullanıma verilen paradan alınan nema, bu vakfın gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Tespit edilebilen ilk vakıf kaydına göre 1253/1837-1838 yılında vakfın önceki dönemden 766 kuruş parası mevcuttur. Defterde bu paranın sağladığı nemaya dair herhangi bir bilgi olmadığından işletmeye verilmediği zannedilmektedir. Vakfın gelirleri, sayısı en az on dört olan kiraya verilen dükkanlardan sağlanmış, giderler bu gelirden karşılanmıştır. Ârif Hikmet Bey'in belirttiği gibi taşçı, mumcu, tütüncü, çömlekçi, hallaç, manav ve bakkal esnafına kiralanan dükkanlardan önemli miktarda gelir elde edilmiştir.¹²⁷

Aşağıda 1253/1837-1838 yılı vakıf kayıtlarına göre vakfın gayrimenkulleri ile kira gelirleri verilmiştir.¹²⁸

Tablo IX

<i>Gayrimenkuller</i>	<i>Adet</i>	<i>Yıllık Kirası</i>
<i>Bedestende bulunan dükkanlar</i>	-	36
<i>Taşçı dükkam</i>	1	48
<i>Mumcu dükkamı</i>	1	96
<i>Bakkal</i>	4	372
<i>Tütüncü dükkam</i>	1	72
<i>Hallaç</i>	1	48
<i>Çömlekçi</i>	3	216 ¹²⁹
<i>Meyve dükkam</i>	1	54
<i>Toplam</i>		942

¹²⁴ BOA, EV, nr.10267, v.1a.

¹²⁵ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s.140.

¹²⁶ BOA, EV, nr.10039, v.5a, 16a, 16b, 34a, 43b, 47b, 77a, 87a, 90a; nr.11969, v.3a; nr.12709, v.2b; nr.12711, v.2b; nr.12999, v.2a; nr.13615, v.1b; nr.13905, v.2a; nr.14198, v.4b; nr.15176, v.4a.

¹²⁷ BOA, EV, nr.10039, v.5a.

¹²⁸ BOA, EV, nr.10039, v.5a.

¹²⁹ Her biri 72 kuruşa kiralanmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.5a).

Vakfın işletilen parasından elde edilen nema hakkındaki ilk verilere 1259/1843-1844 yılı muhasebe kayıtlarında rastlanmıştır, alınan nema küçük miktarda olup gelirin büyük kısmı dükkan ve arsa kiralarından sağlanmıştır.¹³⁰ 1260/1844-1845 yılı muhasebe verilerinde vakfın kirada olan on üç dükkanı ile altı adet dükkan arsasının olduğu belirtilmiştir, nemadan söz edilmemiştir.¹³¹ 1262/1846 yılında dükkan sayısı on iki olarak kaydedilmiş, yine nemadan bahsedilmemiştir. Arsaların durumunda da herhangi bir değişiklik bildirilmemiştir.¹³² 1263/1847 yılı muhasebesinde kira getiren dükkanların on sekiz adet olduğu belirtilerek dükkanlardan alınan yıllık kiranın neredeyse 1/3'ü kadar nema kaydedilmiştir.¹³³ Vakfın gayrimenkulleri artmaya devam etmiş, 1265/1848-1849 döneminde bir dükkan daha eklenerek buradan gelen -yıllık 96 kuruş tutarındaki- kira caminin vaizine tahsis edilmiştir.¹³⁴ 1270/1854 yılına kadar hem kira geliri hem de vakfın işletilen parası artmaya devam etmiştir.¹³⁵

İyi işletildiği anlaşılan vakfın giderleri arasında mütevellî, müezzin, vaiz, kandilci, imam ve hatip için ödenen ücretler başta gelmektedir. Tamir masrafları, aydınlatma için satın alınan zeytinyağı ile mum giderleri ve çeşitli harçlar diğer harcama kalemlerindedir. Mevcut evkaf defterlerinden 1253/1837-1838 ile 1259/1843-1844 yılında caminin küçük boyutta, 1268-1270/1851-1854 yılları arasında ise daha büyük çapta tamir gördüğü anlaşılmaktadır. 1261/1845 ile 1270/1853-1854 yıllarında minaresinin onarıldığı ve vakfın gelirlerinin diğer harcamalarla birlikte üstelik görevlilere ödenen ücretlerde zaman zaman önemli ölçüde artış yapıldığı halde tamir giderlerini rahatlıkla karşıladığı görülmektedir.¹³⁶

¹³⁰ BOA, *EV*, nr.10039, v.43b; nr.11969, v.3a.

¹³¹ BOA, *EV*, nr.10039, v.16a.

¹³² BOA, *EV*, nr.10039, v.34a; nr.12709, v.2b; nr.12711, v.2b.

¹³³ BOA, *EV*, nr.10039, v.47b; nr.12999, v.2a.

¹³⁴ BOA, *EV*, nr.13615, v.1b.

¹³⁵ BOA, *EV*, nr.10039, v.77a, 87a, 90a; nr.13905, v.2a; nr.14198, v.4b; nr.15176, v.4a.

¹³⁶ BOA, *EV*, nr.10039, v.5a, 16b, 43b, 77a, 87a, 90a; nr.11969, v.3a; nr.15176, v.4a.

Sayıcı çok olmayan görevlilere yapılan ödemeler bazı evkaf defterlerinde toplu halde verilirken bazılarında ayrı olarak sıralanmıştır. Fikir vermesi ve ücretlerdeki artışın görülmesi açısından söz edilen defterlerden yapılan tespitler aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Tablo X

<i>Ücretin Verildiği Yıl</i>	<i>Görevliler</i>	<i>Aldığı Yıllık Ücret (Kuruş Olarak)</i>	<i>Vakfın Ödediği Toplam Yıllık Ücret (Kuruş Olarak)</i>
<i>1253/1837-1838¹³⁷</i>	Mütevelli	60	384
	İmam	180	
	Hatip	60	
	Müezzin	84	
<i>1263/1846-1847¹³⁸</i>	Mütevelli	120	800
	Kandilci	20	
	Diğer Görevliler	660	
<i>1265/1848-1849¹³⁹</i>	Mütevelli	120	901
	Kandilci	25	
	Vaiz	96	
	Diğer Görevliler	660	
<i>1266/1849-1850¹⁴⁰</i>	Mütevelli	180	1.086
	Kandilci	30	
	Vaiz	96	
	Diğer Görevliler	780	
<i>1268-1269/1851-1853¹⁴¹</i>	Mütevelli	180	1.020
	İmam ve hatip	600	
	Müezzin	240	
<i>1270/1853-1854¹⁴²</i>	Mütevelli	180	1.045
	İmam ve hatip	600	
	Müezzin	240	
	Kandilci	25	

¹³⁷ BOA, EV, nr.10039, v.5a.

¹³⁸ BOA, EV, nr.10039, v.47b; nr.12999, v.2a.

¹³⁹ BOA, EV, nr.13615, v.2a.

¹⁴⁰ BOA, EV, nr.13905, v.2a.

¹⁴¹ BOA, EV, nr.10039, v.77a, 87a. 1267/1850-1851 yılında da muhtemelen aynı ücretler verilmiştir. Mütevelliye 180, diğer görevlilere ise toplu olarak 840 kuruş ödendiği belirtilmiştir (BOA, EV, nr.14198, v.4b) ki 1268-1269/1851-1853 yılları arasında da aynı zamanda hatip olarak görev yapan imam ile müezzine ödenen ücretler 840 kuruştur.

¹⁴² BOA, EV, nr.10039, v.90a; nr.15176, v.4a.

Vakfın evkaf defterlerinde yer alan yıllık muhasebe verilerini gösteren tablo da aşağıda verilmiştir.

Tablo XI

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Vakfın İşletilen Parası (Kuruş Olarak)	Gelir (Kuruş Olarak)		Gider (Kuruş Olarak)				Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)
		İşletilen Paranın Neması	Kira Geliri	Vakıf Görevlilerine Ödenen	Zeytinyağı ve Mum Giderleri	Tamir Masrafları ve Diğer Harcamalar	Harçlar	
7 Nisan 1837-26 Mart 1838 ¹⁴³	144	-	942	384	173,5	78,5 ¹⁴⁵	145,5	
Toplam		942		781,5		160,5 ¹⁴⁶		
2 Şubat 1843-21 Ocak 1844 ¹⁴⁷	500 ¹⁴⁸	18 (Üç aylık)	1.262,5	785	175	43 krş. 10 para ¹⁴⁹	76 krş. 28 para	
Toplam		1.343,5 ¹⁵⁰		1.079 krş. 38 para		263 krş. 22 para ¹⁵¹		
22 Ocak 1844-9 Ocak 1845 ¹⁵²	2.536 krş. 24 para	-	1.266	780	207 krş. 16 para	-	76 krş. 34 para	
Toplam		1.266		1.062,5 krş. 30 para ¹⁵³		202 krş. 30 para ¹⁵⁴		

¹⁴³ BOA, EV, nr.10039, v.5a.

¹⁴⁴ Vakfın önceki yıllardan devreden 766 kuruş parası olduğu halde işletilmemiştir (BOA, EV, nr.10039, v.5a).

¹⁴⁵ Caminin tamir masrafıdır (BOA, EV, nr.10039, v.5a).

¹⁴⁶ Vakıf fazlası olan bu meblağ vakfın ana parasına eklenmiş, mütevellide bulunan ana para 926,5 kuruşa ulaşmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.5a).

¹⁴⁷ BOA, EV, nr.10039, v.43b; nr.11969, v.3a.

¹⁴⁸ Vakfın önceki yıllardan devreden gelir fazlası 2.272,5 kuruş 6 para olup sadece 500 kuruşu istirbah ettirilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.43b; nr.11969, v.3a).

¹⁴⁹ Bu meblağın 12,5 kuruşu caminin tamiri için harcanmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.43b; nr.11969, v.3a).

¹⁵⁰ Bu meblağa bir önceki yıldan tahsil edilemeyen ve sonradan alınan 63 kuruş tutarındaki kira geliri de eklenmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.43b; nr.11969, v.3a).

¹⁵¹ Giderlerden artan bu miktar vakfın ana parasına eklenmiş ve söz edilen meblağ 2.536 kuruş 8 paraya ulaşmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.43b; nr.11969, v.3a).

¹⁵² BOA, EV, nr.10039, v.16a.

¹⁵³ Giderlerin toplamı 1.064 kuruş 10 paraya eşittir. Muhtemelen yanlış hesaplandığı için deftere, tabloda yazıldığı şekliyle kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.16a).

¹⁵⁴ Gelir fazlası olan bu meblağ ana paraya eklenmiş ve vakıf parası 2.739 kuruş 14 paraya ulaşmıştır. Evkaf defterinde söz edilen miktar 2.739 kuruş 54 para olarak -40 paranın bir kuruşa eşit olması dolayısıyla bir kuruş fazla gösterilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.16a) ki belirtilen meblağ 2.740 kuruş 14 para demektir.

10 Ocak 1845- 30 Aralık 1845 ¹⁵⁵	2.739 krş. 54 para	-	1.266	780	113	299 krş. 30 para ¹⁵⁶	76 krş. 34 para	
Toplam		1.266		1.268 ¹⁵⁷				- ¹⁵⁸
31 Aralık 1845-19 Aralık 1846 ¹⁵⁹	2.737 krş. 10 para	-	1.272	780	150 krş. 10 para	25 krş. 7 para	190	
Toplam		1.272		1.145 krş. 17 para				126 krş. 23 para ¹⁶⁰
20 Aralık 1846- 8 Aralık 1847 ¹⁶¹	2.800 ¹⁶²	420	1.272	800	141 krş. 10 para	-	47 krş. 2 para	
Toplam		1.694 ¹⁶³		988 krş. 12 para				705 krş. 28 para ¹⁶⁴
27 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ¹⁶⁵	2.800	420	1.322	901	171	113 krş. 20 para	80 krş. 30 para	
Toplam		1.742		1.266 krş. 10 para				475 krş. 30 para ¹⁶⁶

¹⁵⁵ BOA, EV, nr.10039, v.16b.

¹⁵⁶ Bu meblağın 267 kuruşu minarenin tamirine, 32 kuruş 30 para ise şamandıra ile kandillerin bakımına harcanmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.16b).

¹⁵⁷ Giderlerin toplamı aslında 1.269 kuruş 24 para olup muhtemelen para miktarları göz ardı edilerek vakif defterine 1,5 kuruş kadar eksik yazılmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.16b).

¹⁵⁸ Vakfin bu döneme ait gelirleri giderlere yetmemiş, 3,5 kuruşluk eksiklik ana paradan giderilmiş ve 2.737 kuruş vakif fazlası olarak kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.16b).

¹⁵⁹ BOA, EV, nr.10039, v.34a; nr.12709, v.2b; nr.12711, v.2b.

¹⁶⁰ Vakif fazlası ana paraya eklenmiş ve mütevellide bulunan vakfın parası 2.863 kuruş 33 para olmuştur (BOA, EV, nr.12709, v.2b; nr.12711, v.2b). (BOA, EV, nr.10039, v.34a)'da harcamaları ifade eden miktarlarda küçük farklılıklar olup ana para da 26 para fazla kaydedilmiş ve 2.863,5 kuruş 39 para yazılmıştır.

¹⁶¹ BOA, EV, nr.10039, v.47b; nr.12999, v.2a.

¹⁶² Vakfın ana parası 2.860 kuruş olarak kaydedildiği halde işletmeye verilen para 2.800 kuruştur ki onu on bir buçuk yani %15 hesabıyla yıllık neması 420 kuruştur.

¹⁶³ Gelirlerin toplamı 1.692 kuruş olduğu halde deftere 2 kuruş fazla kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.47b; nr.12999, v.2a).

¹⁶⁴ Gelir fazlası her yıl olduğu gibi ana paraya eklenmiş ve mütevellide bulunan para artmaya devam ederek 3.565 kuruş 28 paraya yükselmiştir (BOA, EV, nr.12999, v.2a). (BOA, EV, nr.10039, v.47b)'de giderleri ifade eden miktarlarda küçük farklılıklar olup bu ana para hesabına da yansımış ve 16 para fazla kaydedilerek 3.565,5 kuruş 24 para yazılmıştır.

¹⁶⁵ BOA, EV, nr.13615, v.1b-2a.

¹⁶⁶ Vakif fazlası olan bu meblağ ana paraya eklenmiş ve vakfın parası 4.010 krş. 20 para olmuştur (BOA, EV, nr.13615, v.1b-2a).

<i>17 Kasım 1849-5 Kasım 1850¹⁶⁷</i>	2.800	420	1.626	1.086	184	40	52 krş. 10 para	
Toplam		2.046		1.362 krş. 10 para ¹⁶⁸			683 krş. 30 para ¹⁶⁹	
<i>6 Kasım 1850-26 Ekim 1851¹⁷⁰</i>	2.800	420	1.622	1.020	174	287	37,5	
Toplam		2.042		1509 ¹⁷¹			533 ¹⁷²	
<i>27 Ekim 1851-14 Ekim 1852¹⁷³</i>	4.710	400 ¹⁷⁴	1.746	1.020	220	385 ¹⁷⁵	34	
Toplam		2.146		1.660 ¹⁷⁶			486 ¹⁷⁷	
<i>15 Ekim 1852-3 Ekim 1853¹⁷⁸</i>	5.196	703 ¹⁷⁹	2.130	1.020	342	573 ¹⁸⁰	62	
Toplam		2.833		1.997			836	

¹⁶⁷ BOA, EV, nr: 13905, v.2a.

¹⁶⁸ Vakıf defterinde masraflar muhtemelen yanlış hesaplandığı için 1.262 kuruş 10 para olarak kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.13905, v.2a).

¹⁶⁹ Defterde giderler 100 kuruş eksik kaydedildiği için vakıf fazlası 783 kuruş 30 para hesaplanmış, artan bu meblağın ana paraya eklendiği belirtilerek vakfın mevcut parasının 4.794 kuruş 10 para olduğu ifade edilmiştir (BOA, EV, nr.13905, v.2a). Oysa ana para ilgili yılın gelir fazlasıyla birlikte 4.694 kuruş 10 para olmuştur.

¹⁷⁰ BOA, EV, nr: 14198, v.4b.

¹⁷¹ Giderlerin toplamı 1.518,5 kuruş olduğu halde muhtemelen yanlış hesaplanmış ve 1.509 kuruş kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.14198, v.4b).

¹⁷² Harcamaların toplamı yanlış hesaplandığı için vakıf fazlasında da aynı yanlışlık devam etmiştir (BOA, EV, nr.14198, v.4b). Doğrusu 523,5 kuruştur.

¹⁷³ BOA, EV, nr: 10039, v.77a.

¹⁷⁴ İlgili yılda alınması gereken nema 706,5 kuruş olup bu meblağın 306,5 kuruşu tahsil edilememiştir (BOA, EV, nr.10039, v.77a).

¹⁷⁵ Caminin tamir masrafıdır (BOA, EV, nr.10039, v.77a).

¹⁷⁶ Giderlerin toplamı 1.659 kuruş olduğu halde hesap yuvarlanmış ve 1.660 kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.77a).

¹⁷⁷ Giderler bir kuruş fazla kaydedildiğinden vakıf fazlası bir kuruş eksik olarak yazılmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.77a). Doğrusu 487 kuruş olmalıdır. Gelir fazlası ana paraya eklenmiş ve mevcut paranın -yine bir kuruş eksik olarak- 5.196 kuruş olduğu belirtilmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.77a).

¹⁷⁸ BOA, EV, nr: 10039, v.87a.

¹⁷⁹ İlgili yılda alınması gereken nema 779 kuruş olup bu meblağın 76 kuruşu tahsil edilememiştir (BOA, EV, nr.10039, v.87a).

¹⁸⁰ Caminin tamir masrafıdır (BOA, EV, nr.10039, v.87a).

4 Ekim 1853-23 Eylül 1854 ¹⁸¹		0 ¹⁸²	2.130	1.045	179,5	816,5 ¹⁸³	15	
Toplam	6.032	2.130		2.056				74 ¹⁸⁴

Gelirleri bakımından oldukça iyi durumda olan vakıf tablodan görüleceği üzere giderleri karşılama da herhangi bir darlığa düşmemiştir. Vakfın zamanla işletilen parası gayrimenkullerden gelen kira gelirinden daha büyük meblağa ulaşmış, bu para arttıkça nema artmış dolayısıyla vakfın gelirleri çoğalmıştır.

Vakfın ve mabedin faaliyetlerini ne zamana kadar sürdürdüğü tespit edilememiştir. T. Bakardjieva ve S. Yordanov eserlerinde zaman belirtmemekle birlikte caminin yıkıldığından söz etmişlerdir.¹⁸⁵ Mustafa Hâlid'in 1897 tarihli raporunda vakfa ve camiye ait bilginin bulunmaması bu tarihten önce mabedin yıkılmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

g. Şaban Ağa Vakfı

Rusçuk'un Arık Ramazan Mahallesi sakinlerinden Mustafa oğlu Şaban Ağa olarak anılan bir hayırsever 1 Receb 1110/3 Ocak 1699 tarihinde tescil ettirdiği vakfiyesine göre aynı mahalledeki yedi adet dükkanı, Hacı Musa Mahallesi'nde bulunan yirmi dört oda, on üç dükkan, bir ekmekçi fırını ve fırına bitişik durumdaki bir odadan oluşan hanı, Rusçuk'un köylerinden olan Ostriçe'deki üç gözlü değirmenin iki buçuk hissesini çeşitli hayır işleri için vakfetmiştir.

Şaban Ağa yaşadığı sürece tevliyet görevini kendisinin sürdüreceğini belirterek odalar, dükkanlar ve değirmenden elde edilen gelirden günlük 2 akçenin Cami-i Sûk'da -yani Çarşı Camii'nde-¹⁸⁶ imam-ı evvel olana, günlük 2 akçenin Cami-i Atik'de -kurucusunun Abdülbaki Paşa olması dolayısıyla paşanın adıyla da bilinen camide- imam-ı sani olan şahsa, yine günlük olarak 2 akçenin de Hacı Memiş Camii imamına verileceğini ifade etmiştir. Karşılığında imamların her gün ikindi namazından sonra Nebe Suresi'ni okumalarını, hasıl olan sevabı başta Hazreti

¹⁸¹ BOA, EV, nr.10039, v.90a; nr.15176, v.4a.

¹⁸² İlgili yılda alınması gereken nema 904,5 kuruş olduğu halde tahsil edilememiştir (BOA, EV, nr.10039, v.90a; nr.15176, v.4a).

¹⁸³ Muhasebe kaydında belirtilen bu meblağın 350 kuruşu caminin tamirine, kalan miktar ise minarenin onarımı ile bazı ihtiyaç maddelerine harcanmıştır (BOA, EV, nr.10039, v.90a; nr.15176, v.4a).

¹⁸⁴ Gelir fazlası olan bu miktar ana paraya eklenmiştir (BOA, EV, nr.10039, v.90a; nr.15176, v.4a).

¹⁸⁵ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 154.

¹⁸⁶ Çarşı Camii hakkında bkz. M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 183-186.

Muhammed olmak üzere bütün peygamberlerin, kendisinin ve annesinin ruhlarına bağışlamalarını istemiştir. Gelirden geriye kalanı vefatına kadar kendisinin tasarruf edeceğini belirten vâkîf vefatından sonra azatlı kölelerinden salih ve dindar olan birinin mütevellî olmasını, gayrimenkullerden gelen gelirden günlük 4 akçeyi görevine karşılık almasını şart koşmuştur. Yine günlük 6 akçenin üç imama verilmesini, kalan gelirin de çocuklarına aktarılmasını ve soyu tükeninceye kadar bu şekilde devam etmesini şarta bağlamıştır. Neslin inkırazı halinde mütevellî ile imamlara yapılacak ödemelerden sonra fazla meblağın 1/4'ünün eşi Mehmed Çavuş kızı Ayşe Hatun'a, diğer 1/4'lük kısmının kardeşinin oğlu Ahmed ile kız kardeşi Nimet Hatun'a eşit olarak verilmesini istemiştir. İsmi geçenlerin yani yeğeni ile kız kardeşinin vefatlarından sonra onların çocuklarının soyları tükeninceye kadar kendilerine ait olan hisseyi almalarını, gelir fazlasının kalan yarısını da hürriyete kavuşturduğu kölelerinin eşit olarak paylaşmalarını şart koşmuştur.

Vakfın gayrimenkulleri olan odalar, dükkanlar ve değirmenin tamiri gerektiğinde gelirini tasarruf edenlerin tamir ettirmekle yükümlü olduklarını da vakfiyede belirten Şaban Ağa, vakıf gelirinden pay alanların gelecekteki en son ferdinin yok olması halinde dönemin kadısı tarafından atanacak dindar bir mütevellînin elde edilen gelirden ödemeleri yaptıktan sonra kalan vakıf fazlasını her sene surre emini ile Medine'deki fakirlere göndermesini istemiştir.¹⁸⁷

Zürri yani evlatlık vakıf kategorisinde olan bu vakfın işleyişine ait kayıtlara -mütevellî atanması ile ilgili olarak- hurufat defterlerinde rastlanmıştır. 1166/1752-1753 yılında vakfiyede belirtildiği gibi vakfa ait gelirlerden aldığı günlük 4 akçe ile mütevellî olan Abdullah oğlu Hacı Hüseyin'in vefatı üzerine bu görev büyük oğlu Ahmed'e tevcih edilmiştir.¹⁸⁸ Ahmed bu görevi on yıl kadar sürdürdükten sonra vefat etmiş, 18 Şevval 1175/12 Mayıs 1762 tarihli kayda göre oğlu Mehmed bu göreve getirilmiştir.¹⁸⁹ Ne yazık ki Mehmed bu görevde fazla kalamamış, henüz bir yıl dahi dolmadan vefat etmiştir. 20 Şa'ban 1176/6 Mart 1763 tarihli kayda göre Mehmed'in çocuğu olmadığı için Fatma adındaki hanıma mütevellîlik verilmiştir.¹⁹⁰

Tüm bu kayıtlar en az yarım asır sonra vakfa gelir sağlayan kaynakların yani dükkanların, hanın ve değirmenin faaliyetlerini sürdürdüğünü, vakfiyede istenilenlerin yerine getirildiğini dolayısıyla vakfın öngörüldüğü biçimde işletildiğini göstermektedir. Hatta yüzyılın sonlarına -1212/1797-1798 yılına- ait bir kayıta, vakfın mütevellîsi tarafından Ostriçe Köyü'nde Lom Nehri üzerinde bulunan değirmenin vakfa ait hissesine müdahalede bulunulduğunu ve bu durumun engellenmesi gerektiğini içeren bir şikayet dile getirilmiştir ki iki buçuk göz olan değirmen hissesinden

¹⁸⁷ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.629, s. 373.

¹⁸⁸ VGMA, *HD*, nr.1207, s. 40.

¹⁸⁹ VGMA, *HD*, nr.1181, s. 330.

¹⁹⁰ VGMA, *HD*, nr.1181, s. 331.

gelen geliri kurumun yüzyıl sonra dahi tasarruf etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹¹ Vakıfla ilgili XIX. yüzyıla ait herhangi bir veriye ulaşılamadığı için daha sonraki durumu tespit edilememiş, ne zamana kadar faaliyetlerine devam ettiği saptanamamıştır.

h. Şeyh Ahmed Efendi Camii

Faik Mahallesi'nde Katrancızâde hanesi karşısında bulunan¹⁹² ve banisinin ismiyle anılan mabedin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak saptanabilen en erken tarihli verinin XVIII. yüzyıl başlarına ait olması¹⁹³ eski bir vakıf olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki hakkında -cami görevlilerinin atamalarıyla ilgili bilgi sunan tevcih kayıtları dışında-¹⁹⁴ pek fazla veri bulunmayan bu caminin 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde harap durumda olduğu belirtilerek vakfın gelir kaynaklarının yetersiz olduğuna dikkat çekilmiştir. Vakıf sicilinde caminin imam, hatip ve müezzin dışında görevlisinin bulunmadığı, bu görevlilere günlük 15 akçe yevmiye ödendiği ifade edilmiştir.¹⁹⁵ Tevcih kayıtlarına ait dipnotta açıklandığı gibi görevlilere ödenen ücretler Rusçuk İskelesi Mukataası'ndan verilirken vakfın gelir kaybına uğramasıyla birlikte imam ve hatibe Can Arslan Paşa Vakfı'ndan aylık 60 para ödenmeye başlamıştır. Ayrıca bir hayırsever Çarşı Camii önündeki mülkünü bağışlayarak buradan elde edilen bir kuruş tutarındaki kira gelirinini imama verilmesini istemiştir.¹⁹⁶

Zor durumda olduğu anlaşılan vakıf 1810 yılındaki Rus işgali sırasında yakılıp yıkılan camiyi onarmakta da yetersiz kalmış, yerine Hazinekar Hacı Osman Efendi tarafından yeni bir cami inşa edilmiştir.¹⁹⁷ Mabedin yeni banisi tarafından imam-hatip olarak görevlendirilecek şahsa günlük 10 akçe ücret verilmesi uygun görülmüş ve bu görevlere 19 Zilhicce 1249/29 Nisan 1834 tarihinde yeni caminin ilk imam-hatibi olmak üzere Yusuf oğlu Seyyid Hafız Mehmed getirilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹¹ BOA, *Özi ve Silistre Ahkam Defteri*, nr.35, s. 14.

¹⁹² NBKM, R, nr.11, s. 10.

¹⁹³ Söz edilen, Rusçuk İskelesi Mukataası'ndan günlük 7 akçe ücret ile 1703 yılında camide imam olan Seyyid Mehmed adındaki şahsın padişah değişikliği nedeniyle beratının yenilenmesi ve göreve devam etmesiyle ilgili belge olup 11 Receb 1115/20 Kasım 1703 tarihlidir (BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 20600).

¹⁹⁴ Camide, Rusçuk İskelesi Mukataası gelirinden günlük 5 akçe ile müezzin olan Ahmed oğlu Abdullah'ın 19 Rebi'ülevvel 1143/2 Ekim 1730 tarihinde beratı yenilenmiş, göreve devam etmesine karar verilmiş (BOA, Bâb-ı Defterî Baş Muhâsebe Kalemi (D.BŞM), 3744/37), 10 Muharrem 1158/12 Şubat 1745 tarihinde yine Rusçuk İskelesi Mukataası'ndan 7 akçe yevmiye ile imam olan Seyyid Mehmed'in büyük oğlu, görevini bırakarak İbrahim oğlu Numan'a devretmiştir (BOA, D.BŞM, 3744/16). Beş yıl sonra 5 Rebi'ülâhır 1163/14 Mart 1750 tarihinde Rusçuk İskelesi Mukataası gelirinden günlük 3 akçe ile caminin hatibi olan Hacı Muhammed de yine kendi isteğiyle görevini bırakmış, bu göreve Numan Halife getirilmiştir (BOA, C.EV, 29862/1).

¹⁹⁵ NBKM, R, nr.11, s. 10, 188.

¹⁹⁶ NBKM, R, nr.11, s. 188.

¹⁹⁷ VGMA, HD, nr.1177, s. 239; T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 126, 154, 155.

¹⁹⁸ VGMA, HD, nr.1177, s. 239.

Vakfın bundan sonraki durumu ve işleyişi hakkında veri yokluğu nedeniyle bilgi verilememektedir. T. Bakardjieva ve S. Yordanov eserlerinde Osman Efendi tarafından yenilenmiş caminin de yıkılmış olduğundan söz etmişler, bunun ne zaman gerçekleştiğine dair bilgi vermemişlerdir.¹⁹⁹

2. Hanımlara Ait Vakıflar

a. Hürmüz Hanım Vakfı

Arasta yakınında bulunan ve Cami-i Cedid adıyla anılan mabet hakkında 1219/1804-1805 tarihli Rusçuk Vakıf Sicili'nden başka herhangi bir yerde bilgiye rastlanmamıştır. Sicilde Hürmüz Hanım tarafından yaptırıldığı belirtilen -ancak inşa tarihi bilinmeyen- bu mabede ait gelir kaynakları ve elde edilen gelirin kullanılacağı yerler sayılmış, vakfın idaresinden aynı hanımefendinin sorumlu olacağı ifade edilmiştir. Hürmüz Hanım'ın sicile yansıyan ifadesine göre caminin altında ve başka yerlerde bulunan dükkanlar kiraya verilecek ve kira geliri hizmetlerine karşılık görevlilere ödenecektir.

1219/1804-1805 tarihli sicile göre vakıf görevlileri ile alacakları ücretler aşağıda verilmiştir.

Tablo XII

Görevliler	Aldığı Aylık Ücret	
	Kuruş	Para
<i>İmam-ı evvel (aynı zamanda) hatip²⁰⁰</i>	15	-
<i>İmam-ı sani</i>	5	-
<i>Müezzin-i evvel</i>	3	30
<i>Müezzin-i sani</i>	3	30
<i>Müezzin-i salis</i>	3	30
<i>Vaiç²⁰¹</i>	5	-
<i>Vaiç²⁰²</i>	2	-
<i>Kayyim</i>	5	-
Toplam	43	10

Hürmüz Hanım vakfa ait dükkanlardan elde edilen kira gelirinin aylık 43 kuruş 10 parasını görevlilerin ücretleri için ayırmıştır. Yine kiradan gelen 20 kuruş ile

¹⁹⁹ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 154.

²⁰⁰ İmam-ı evvel, Muhammediyehân ve naathân olarak da görevlendirilmiştir (NBKM, R, nr.11, s. 38).

²⁰¹ Cuma günleri ders vermekle görevlidir (NBKM, R, nr.11, s. 38).

²⁰² Pazartesi günleri vaaz verecektir (NBKM, R, nr.11, s. 38).

caminin bitişiğindeki medrese talebelerinin her ay bir hatim yapmasını ve 70.000 kelime-i tevhid çekmesini, sevabının ahirete intikal etmiş bütün yakınlarının ruhlarına bağışlanmasını istemiştir. Ayrıca hatimin tamamlandığı günün akşamı için pilav yapılarak öğrencilere ikram edilmesini talep etmiştir. Vâkıf bu arzusunun yerine getirilmesi amacıyla 7,5 kuruşun hatim, 6,5 kuruşun tevhid, 5 kuruşun pilav için kullanılmasını, bir kuruşun da duacı olarak görev yapacak müftü efendiye verilmesini istemiştir. Caminin aydınlatma giderleri ile tamir masraflarının da kira gelirinden karşılanacağını belirten Hürmüz Hanım harcamalardan geriye kalan fazla gelirin mütevelliyeye dolayısıyla kendisine ait olduğunu bildirmiştir.²⁰³

Hayırisever hanımın vakfına katkıda bulunan başka hayır sahipleri de olmuş, caminin vaizlerinden İsmail Efendi'nin Çarşamba günleri camide vaaz vermesi için Bıyıklı Hacı Mehmed adındaki bir şahıs, Arasta kapısı yakınındaki boya dükkanını vakfedip vaizin hizmetine karşılık buranın kira gelirinden her ay 100 para almasını istemiştir. Mabedin bulunduğu ve Cami-i Cedid Mahallesi olarak anıldığı mahalenin sakinlerinden olan Famuş Hatun da aynı mahalledeki evini 1220/1805-1806 yılında vakfedip Hürmüz Hanım'a teslim etmiştir. Yaşadığı sürece kendisi evi kullanacağı için Cami-i Cedid Vakfı'na her ay 40 para kira ödeyeceğini belirterek vefatından sonra mütevellinin kiraya vermesini, elde edilecek gelirden caminin yağ ihtiyacının karşılanmasını talep etmiştir. Ayrıca vakıf için gerekli malzemenin satın alınmasında kira gelirinin kullanılabileceğini bildirmiştir.²⁰⁴

Bu vakıf ile ilgili Rusçuk Vakıf Sicili'nden başka herhangi bir veriye ulaşılamamış dolayısıyla vakfın işleyişine dair bilgi ne yazık ki verilememiştir. 1252-1253/1836-1838 yıllarına ait evkaf defterinde -muhtemelen daha önceki bir tarihte hizmet veremez hale geldiğinden- varlığından söz edilmemiş, 1840 tarihli Ârif Hikmet Bey'in teftiş defterinde ise Hacı Ali tarafından inşa ettirilen camiden Cami-i Cedid adıyla bahsedilmiştir.²⁰⁵ 1897 yılı raporunda da Hacı Ali'nin banisi olduğu mabet Cami-i Cedid olarak anılmış,²⁰⁶ Hürmüz Hanım Vakfı ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

b. Rabia Hanım Vakfı

Faik Mahallesi sakinlerinden olan Hacı Mahmud kızı Rabia Hatun, 14 Şevval 1063/7 Eylül 1653 tarihli vakfiyesi ile aynı mahallede bulunan evini vakfetmiştir. Dört odalı olan evi yazla, tuvalet, fırın, mahzen, buzluk, su kuyusu ve içinde meyveli-meyvesiz ağaçlar bulunan avlusuyla birlikte bağışlayan Rabia Hanım tasarruf hakkının vefatına kadar kendisinde olacağını yaşadığı sürece Cami-i Atik için her

²⁰³ NBKM, R, nr.11, s. 39.

²⁰⁴ NBKM, R, nr.11, s. 39-40.

²⁰⁵ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s. 140.

²⁰⁶ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; E. Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine...", s. 31.

ay birer vukıyye şem‘-i revgan verileceğini belirtmiştir. Hanımefendi, vefatından sonra kızı Ayşe‘nin vakfedilen evi tasarruf edeceğini, bunun karşılığında kızının da camiye belirtilen miktarda yağ vereceğini ifade etmiştir. Ayşe‘nin vefatının ardından onun soyundan gelenlerin aynı koşulla evi kullanabileceklerini bildiren Rabia Hanım gelecekte neslin kesilmesi halinde azat ettiği kölelerinden -vakfiyede isimleri sayılan- dört tanesinin²⁰⁷ eşit şekilde mutasarrıf olabileceklerini eklemiştir. Evi kullananların yukarıda söz edilen camiye yağ temini şartını vakfiyede tekrarlayan hanımefendi hürriyetine kavuşturduğu kimselerden sonra onların çocuklarının da evi tasarruf etme hakkını sürdüreceklerini belirtmiştir.

Vakfedilen evin tamire muhtaç duruma gelmesi halinde mutasarrıf olanların kendi gelirleriyle tamir ettirmelerini isteyen vâkıf yukarıda sayılan tasarruf hakkına sahip şahısların tamamen nesillerinin kesilmesiyle birlikte Cami-i Atik mütevellisi olan şahıs tarafından evin kiraya verilmesini, her ay gelecek olan kira gelirinden birer vukıyye yağ alınıp yakılmasını ileri sürmüştür.

Her türlü detayı düşünüp gelecekte olabilecek durumları öngörerek buna göre vakfiyesini düzenleyen Rabia Hanım, vakıf evin söz edilen cami mütevellisi aracılığıyla kiralandığı dönemde tamirinin gerekmesi halinde mütevellinin evi icareteyn ile kiraya vermesini, muaccelesi yani peşin alınan kira bedeli ile onarımının gerçekleştirilmesini istemiştir.

Rabia Hanım evinden başka Balık Pazarı‘nda bulunan bir dükkanını da vakfetmiş, yine vefatına kadar kendisinin tasarrufunda olacağını şart koştuğu dükkanın kira gelirinden her ay birer vukıyye şem‘-i revgan alınarak Cami-i Cedid‘e verilmesini talep etmiştir. Şartları yerine getirmenin zamanla mümkün olmaması durumunda vakıf gelirinin fakir-fukaraya harcanmasını son koşul olarak istemiştir.²⁰⁸

XVII. yüzyıl ortalarına ait olan iki caminin aydınlatılmasına katkıda bulunmak için kurulan bu küçük vakfın faaliyetlerini ne zamana kadar sürdürdüğü bilinmemektedir. Vakfiye dışında herhangi bir veriye ulaşılamamış olması vakfın işleyişi hakkında yani şartların yerine getirilip getirilmemesi konusunda bilgi sahibi olmayı engellemektedir.

c. Rukiye Hanım Vakfı

Ruşçuk vakıf sicilinde yer alan Arık Ramazan Mahallesi sakinlerinden Ömer kızı Rukiye Hanım‘a ait olan Evâhir-i Cemâziyelâhır 1234/17-25 Nisan 1819 tarihli vakfiyeye göre adı geçen hanımefendi yaşadığı mahalledeki dört oda, iki mahzen

²⁰⁷ Söz edilen köleler Abdullah oğlu Yusuf, Abdullah oğlu Ahmed, Abdullah oğlu Abdullah, Abdullah oğlu Şahin‘dir.

²⁰⁸ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.101, s. 290-291.

ve bir miktar arsayı bağışlayarak bu gayrimenkullerin vakfın mütevellisi tarafından kiraya verilmesini istemiştir. Elde edilen kira gelirinden öncelikle gayrimenkullerin onarılmasını, gelir fazlasının mahalledeki caminin ihtiyaçları için kullanılmasını şart koşarak fazla meblağın imama teslim edilmesini talep etmiştir. Mevcut mütevellinin vefatından sonra mahalle sakinlerinden ve cami cemaatinden uygun birinin bu göreve getirilmesini belirten Rukiye Hanım caminin zamanla yıkılması halinde kira gelirleriyle mahalledeki fakir Müslümanlar'ın ihtiyaçlarının karşılanmasını şart koşmuştur.²⁰⁹

Anlaşılabacağı üzere bu küçük vakıf da mahalledeki cami vakfına katkıda bulunmak için tesis edilmiş olup ne zamana kadar hizmetlerini sürdürdüğü tespit edilememiştir.

d. Ümmühani Hanım Vakfı

Mesih Voyvoda Mahallesi sakinlerinden olan Abdülbasir Çelebi kızı Ümmühani Hanım aynı mahalledeki alt katta taş mahzen ile fırını bulunan iki katlı evini arsasıyla birlikte vakfetmiştir. Bu hayırsever hanıma ait olan 9 Rebi'ülevvel 1108/6 Ekim 1696 tarihli vakfiyede, vakfedilen evin vefatına kadar kendisi tarafından kullanılacağı, ölümünden sonra ise -vakfiyeden akrabalık bağı olup olmadığı anlaşılmayan- Ferzane, Pürçihan ve Hacer adındaki hanımlar ile Şahbaz kızı küçük Rabi'a'nın evde yaşamaya devam edeceği belirtilmiştir.

Ümmühani Hanım'ın vakfiyesine göre kendisinden sonra evi kullanacak olan hanımların soylarından gelecek bütün evlatları da nesilleri kesilinceye kadar evde yaşayacak, soyları inkrız olduğunda ev dönemin kadısı tarafından müzayede ile satılacaktır. Evin satışından elde edilen gelir her yıl onu on bir buçuk hesabı ile işletilecek ve ribhından mahalleye de adını vermiş olan Mesih Voyvoda Camii²¹⁰ görevlilerine vâkıfın isteklerini yerine getirmeleri karşılığında ödeme yapılacaktır. Buna göre; camide imam olanlar her sabah namazı sonrasında Yasin Suresi'ni okuyacak, kendilerine günlük 3'er akçe ödenecektir. Caminin iki müezzini her gün öğle namazının ardından Mülk Suresi'ni okuyacak, hizmetlerine karşılık 2'şer akçe yevmiye verilecektir. Caminin kayyımı olan şahıs ise her ikindi namazından sonra İhlas Suresi'ni okuyacak, karşılığında günlük bir akçe alacaktır. Okunan tüm bu sureler vakfiyede belirtildiğine göre vâkıfın ruhuna bağışlanacaktır.²¹¹

Vakıf haline getirilen mülk evin vâkıfın geleceğe yönelik şartına uygun biçimde değerlendirilip değerlendirilmediğine dair veriye rastlanmamıştır. Yani evin vakfi-

²⁰⁹ NBKM, R, nr.11, s. 50.

²¹⁰ Mesih Voyvoda Camii hakkında bkz. M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 192-193.

²¹¹ NBKM, R, nr.4, v.30b-31a.

yede belirtilen şahısların soyundan gelenler tarafından mı kullanıldığı yoksa satılarak parasının işletmeye mi verildiği tespit edilememiştir.

II. SU VAKIFLARI

Makbul olan hayır işlerinden biri de toplumun su ihtiyacını gidermek üzere vakıf yolu ile su hayratları oluşturmak ve bunlara gelir sağlayan akar bağışlamaktır. Az sayıda olmakla birlikte Rusçuk'ta da su vakıfları kuranlara rastlanmıştır. Bunlardan birisi Can Arslan Paşa olup Rusçuk'ta dokuz adet çeşme inşa ettirmiş, hizmetin devamlılığı için on dört kepenk dükkan vakfetmiştir. Ancak dükkanlar bir süre sonra yanmış ve kiraçıların kira bedelinin yarısını dükkanların inşasına harcamasından dolayı vakıf gelir kaybına uğramıştır.²¹² Çeşmelerin masrafları karşılanamaz hale geldiğinden yeni kaynaklara ihtiyaç duyulmuş nitekim dönemin ayamı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın katkılarıyla mevcut çeşmeler yenilenmiş ayrıca yeni çeşmeler, fiskiyeler, şadırvanlar, su yolları ve künkler inşa ettirilmiştir.²¹³ Bu hayrat için su Rusçuk'un güneybatısındaki İzvor Deresi'nden getirilmiş, İsmail Ağa bunun için kira getirecek çok sayıda akar vakfetmiştir. Önemli bir hizmette bulunan ağa Rusçuk'un çeşitli yerlerini suya kavuşturmuş, dinî, etnik ve sosyal farklılık gözetmemiştir.²¹⁴

Can Arslan Paşa Vakfı gibi XVII. yüzyıla ait bir başka su vakfı Kara Mustafa Mahallesi sakinlerinden Mehmed oğlu Hacı Osman tarafından hayata geçirilmiş, Rusçuk Çarşısı'ndaki caminin karşısında bulunan şadırvan tamir ettirilerek aktif hale getirilmiştir. Şadırvan olarak anılan bu çeşmenin hizmetinin devamı için Hacı Osman bağışladığı 100 kuruşun onu on bir buçuk hesabıyla işletilmesini ve elde edilecek yıllık 15 kuruş nemanın çeşme ile vakıftan sorumlu olanlara ücret olarak ödenmesini istemiştir. Vâkıf 22 Muharrem 1108/21 Ağustos 1696 tarihli vakfiyesinde çeşmenin bakımından ve etrafının temizliğinden sorumlu olan ferraşa 2 akçe yevmiye ödeneceğini belirtmiştir. Çeşmenin tamiri gerektiğinde Can Arslan Paşa çeşmelerinin mütevellisinin bu işle ilgilenmesini isteyerek görevine karşılık kendisine günlük 2 akçe verileceğini bildirmiştir. Rusçuk'taki seccadenişin olarak tabir edilen efendilerin vakfa nezaret etmelerini isteyen Hacı Osman kendilerine yıllık 2'şer kuruş ücret verileceğini ifade etmiştir. Yaşadığı sürece kendisinin müteveli olacağını ve 100 kuruşun tasarruf hakkının kendisinde bulunacağını da belirten vâkıf vefatından sonra bu görevi Abdullah oğlu Hasan'ın sürdürmesini istemiştir. Hasan Efen-

²¹² NBKM, R, nr.11, s. 240-241; VGMA, HD, nr.1181, s. 328, 338.

²¹³ Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın vakıf çeşmelerinin listesi için bkz. NBKM, R, nr.11, s. 7; M. Kaçan Erdoğan-M. Bayrak (Ferlibaş)-K. Çolak, *Rusçuk Ayamı Tirsiniklizâde İsmail ...*, s.271-272; M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s.222, 224.

²¹⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. M. Kaçan Erdoğan-M. Bayrak (Ferlibaş)-K. Çolak, *Rusçuk Ayamı Tirsiniklizâde İsmail ...*, s. 191-194; M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 208-211.

di'nin ayrıca her yıl harcamalardan artan 5 kuruş ile çeşmenin bakım ve onarımını yaptırmasını talep etmiştir.²¹⁵ Hacı Osman görüldüğü üzere kullanılamaz durumda bulunan çeşmeyi faal duruma getirdiği gibi para vakfiyla hizmetini kesintisiz sürdürmesini de sağlamaya çalışmıştır.²¹⁶

XVIII. yüzyılın su hayratlarından biri Arık Ramazan Mahallesi sakinlerinden Basarabalızâde olarak anılan Ali oğlu Alemdar Mustafa tarafından tesis edilmiştir. Söz edilen hayırsever Rusçuk Çarşısı'nda, şadırvan karşısında bulunan dükkanının yarı hissesini Konak Pınarı denilen çeşmenin tamiri için vakfetmiştir. Vâkıf yarı hissesi günlük bir akçe olan kira geliriyle çeşmenin harap yerlerinin onarılmasını ve bakımının yapılmasını istemiştir.²¹⁷

Yukarıda söz edilenlerin dışında 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde başka kayıtlara da rastlanmıştır. Kayazâde İsmail Alemdar'ın yeniden inşa ettirdiği çeşme bunlardan biri olup Batmış denilen dereye bulunan bu çeşme için vâkıf Köstekli Hammam yakınındaki bir kepenklik dükkan vakfetmiştir. Kayazâde İsmail, damadı Ahmed Beşe'yi mütevellî atayarak dükkanın aylık 3 kuruş olan kira geliriyle çeşmenin tamir edilmesini, gelir fazlasının kızına -yani Ahmed Beşe'nin eşine- verilmesini şart koşmuştur.²¹⁸

Bahsedilen vakıf sicilinde Kuyumcu Mahallesi'nde bulunan Küçük İmam Camii yanındaki pınarın 52 kuruş menkulü olduğu kaydedilmiştir. Bu paranın işletilmesinden elde edilen nema ile pınarın tamiri ve diğer masraflarının karşılanması istenmiştir. Papas Pınarı denilen çeşmenin giderleri için de Sarı Bayır'da olan bağ vakfedilmiştir.²¹⁹

Hacı Musa Mahallesi'nde Hacı Çengel'in evi yanında bulunan Molla Ali'nin vakfı olan pınar için söz edilen evin yanındaki kiremit örtülü bir mesken bağışlanmıştır. Meskenin kira gelirin pınarın bakımına ve tamirine sarf edilmesi şart ko-

²¹⁵ NBKM, R, nr.4, v.27b.

²¹⁶ Hacı Osman söz edilen su vakfından başka yine onu on bir buçuk hesabı ile işletilmek üzere 160 kuruş bağışlayarak elde edilen nemanın kendisi tarafından tamir ettirilen Kara Mustafa Mahallesi'ndeki Bali Bey Mescidi görevlilerine hizmetleri karşılığında verilmesini ve mescidin aydınlatılmasında kullanılmasını istemiştir. Hacı Osman'ın 25 Cemâziyelevvel 1107/1 Ocak 1696 tarihli vakfiyesine göre bahsedilen mescitte müezzîn olarak görevlendirilen aynı zamanda mütevellilik görevini de üstlenen Abdullah oğlu İbrahim'e 60 kuruşun ribhından günlük 4 akçe ödenecek, mescidin aydınlatılmasından sorumlu olan Musa adındaki kayyım ise 15 kuruşun işletilmesinden elde edilecek nemadan bir akçe yevmiye verilecektir. Vakfedilen 160 kuruştan geriye kalan 85 kuruşun sağladığı nema ile de bal mumu satın alınacak, her gün mihrabın iki tarafında -muhtemelen güzel koku vermesi amacıyla- yakılacaktır (NBKM, R, nr.4, v.14b). Hacı Osman yukarıda belirtildiği gibi hizmet veremez hale gelmiş vakıf eserleri tamir ettirip yeniden kullanılabilir duruma getirmiş, vakfettiği parayla faaliyetlerinin devamını hedeflemiştir.

²¹⁷ NBKM, R, nr.37, v.14a. 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde pınar için tahsis edilen gelirin aylık 1,5 kuruş olduğu belirtilmiştir (NBKM, R, nr.11, s. 246).

²¹⁸ NBKM, R, nr.11, s. 246.

²¹⁹ NBKM, R, nr.11, s. 176, 250.

şulmuştur. Ancak vakıf meskenin zamanla harap olması tamirini gündeme getirmiş, 1863 yılında mütevellinin girişimleriyle tamir ettirilen meskenin aylık 25 kuruş olan kirasından 5 kuruşu pınarın giderlerine ayrılmıştır. Kalan gelir ise mütevellinin kendi parası ile tamir ettirdiği meskenin masraflarına mahsuben alacağını tahsil edinceye kadar müteveliye bırakılmıştır.²²⁰

Faik Mahallesi'nde Faik Paşa Camii'nin²²¹ yakınında bulunan ve mahallenin su ihtiyacını karşılayan Çavuşzâde Çeşmesi XIX. yüzyıl başlarında harap durumda iken Rusçuk'un Rus askerleri tarafından işgal edildiği dönemde söz edilen mabet ile birlikte tamamen zarar gören vakıf eserler arasında yer almıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'nın bitiminde Rusçuk Seraskeri Behram Paşa gerek camiyi gerekse suyu ke-silmiş çeşmeyi tamir ettirerek faal duruma getirmiş, mabedin yanında bir de sıbyan mektebi inşa ettirmiştir.²²² Böylece hem savaşın yaraları sarılmış hem de su hayratı yeniden canlandırılmıştır.

Toplumun su ihtiyacını gidermeye yönelik vakıflar bu kadar mıdır bilinmemekle birlikte mevcut kayıtlarda yer alanlar burada belirtilenlerdir.

Sonuç

Kamu yararına karşılıksız hizmet sunma esasına dayalı olan vakıflar tüm Osmanlı coğrafyasında geniş uygulama alanı bulmuş, toplumun dinî, kültürel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli ölçüde rol oynamıştır. Tuna Nehri kıyısındaki Rusçuk'ta da mal ve servet sahibi hayırseverler tarafından kurulan vakıflar Osmanlı medeniyetinin bu kaza merkezindeki somut örneklerini oluşturmuştur.

Makalede, yukarıda bahsedilen çeşitli nedenlerden dolayı günümüze pek çoğu ulaşamamış olan Rusçuk'taki vakıflardan bazıları arşivlerdeki belge ve defterlerde yer alan bilgiler ışığında tanıtılmaya, topluma sundukları hizmetler anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak Rusçuk vakıflarına ait vakfiyelerin büyük kısmının bugün mevcut olmaması çalışmayı ve kurulan vakıfların tespitini zorlaştırmaktadır. Ayrıca kurulmuş bir vakfın hizmet veremez hale gelmesi nedeniyle başka bir hayırsever tarafından yeniden ihya edilmesi dolayısıyla vakıf ile vâkıfın eski ve yeni isimlerinin arşiv materyalinde zaman zaman karıştırılması da konuyla ilgili problemleri artır-

²²⁰ NBKM, R, nr.11, s. 248.

²²¹ Caminin ilk banisi olan Çavuşzâde Ali Ağa mabet ile birlikte medrese ve bir çeşme yaptırmış, kurduğu vakıfla bu kurumların hizmetlerinin devamını amaçlamıştır. Ancak zamanla zarar gören camiyi Faik Paşa yeniden inşa ve ihya etmiştir (BOA, C.EV, 13907) ki o dönemden sonra mabet yeni banisinin adıyla anılmıştır. Çavuşzâde Camii ve Medresesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde ...*, s. 186-188, 199-200.

²²² BOA, C.EV, 13907.

maktadır. Buna rağmen mevcut veriler titizlikle değerlendirilerek sağlıklı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmış, unutulmaya yüz tutmuş Osmanlı mirasının hatırlanması için çaba harcanmıştır.

Vakfın amacına yönelik olarak oluşturulan hizmet kurumlarından imaret ve darüşşifa gibi kurumların bulunmadığı Rusçuk'ta başta cami olmak üzere mescit, tekke, mahalle mektebi, az sayıda da medrese inşa ettirilmiş böylece dini ve kültürel ihtiyaçlar karşılanarak eğitim hizmeti verilmiştir. Ayrıca yaptırılan sebiller, çeşmeler, su yollarıyla toplumun su ihtiyacı giderilmiş, çeşitli meslek erbabının üretimde bulunmasını sağlayan, vakıflara ait olan dükkan, imalathane, han gibi mekanlarda da ticari ve sınai faaliyetler yürütülmüştür.

Rusçuk'ta ihtiyaç duyulan çeşitli hizmetlere yönelik faaliyet gösteren vakıf eserler genellikle isimlerinin devamında “bey, efendi, ağa” gibi sosyal statü belirten sıfatlar taşıyan erkekler tarafından yaptırılmıştır. Kazanın ileri gelenlerinden olan bu hayırseverlerden bazılarının “hacı” olarak da anılması varlıklı olduklarının göstergesidir. Sadece Cami-i Cedid adıyla anılan mabet bir hanım tarafından inşa ettirilmiştir. Gelir seviyesi yüksek hanımlardan bazıları kendi çevrelerindeki vakıfları desteklemekle yetinmiştir.²²³

Toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kurulan Rusçuk'taki bu vakıflar genellikle mütevazı düzeydedir. Küçük vakıflar olarak varlıklarını devam ettiren kurumlara tahsis edilen gelir kaynakları, menkul ve çoğu kira getirecek dükkan olmak üzere gayrimenkulden oluşmaktadır. Gayrimenkuller arasında az sayıda olmakla birlikte değirmen, han, ev, mahzen, fırın, arsa, bağ ve bahçe de bulunmaktadır. Büyük arazilerin hemen hemen hiç vakfedilmediği Rusçuk'ta vakıflara önemli ölçüde gelir sağlayan gayrimenkuller dükkanlardır ki Rusçuk'ta bulunan dükkanların çoğu vakıf malıdır.²²⁴ Kabul gören ve yaygın olarak uygulanan para vakıfları da bu kazadaki kurumların önemli gelir kaynaklarındandır. Genellikle yıllık %15 hesabıyla işletilen paradan elde edilen gelir vakfın hizmetlerinin sürmesinde önemli rol oynamıştır.

Her biri küçük işletme olan ve topluma yararlı olma gayesiyle oluşturulan vakıflar bu topraklarda Osmanlı egemenliğinin fiilen sona ermesine kadar faaliyetlerini devam ettirmiş, Berlin Antlaşması sonrasında kurulan Bulgar Prenslığı döneminde pek çoğu şehrin yeniden imarı nedeniyle yok edilmiştir.

²²³ Örnek olması açısından “Hanımlara Ait Vakıflar” başlığı altında incelenen dört hanımdan başka metin içerisinde ilgili yerlerde kendilerinden söz edilen, yaptıkları bağışlarla diğer kurumlara katkı sağlayan hanımları da bir kez daha hatırlamak gerekir ki bunlar; Hacı Bekir Camii'ne gayrimenkul bağışlayan Fatma Hatun, aynı camiye işletilmek üzere para vakfeden Hanife ve Rukiye hanımlar; Kazgancı Hacı Süleyman Camii'ne para bağışlayan biri Rukiye Hatun olmak üzere iki hanım, Küçük İmam Camii çeşmesi için para vakfeden bir hanım ve Mehmed Ali Bey Camii'ne gayrimenkul bağışlayan Havva Hanım'dır.

²²⁴ T. Bakardjieva-S. Yordanov, *Ruse...*, p. 106.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Defterî Baş Muhâsebe Kalemi (D. BŞM), 3744/16; 3744/37.

BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 13907; 20600; 29862/1.

BOA, *Evkaf Defteri (EV)*, nr.10039, v.5a, 16a, 16b, 34a, 43b, 47b, 73a, 74a, 76b, 77a, 85a, 87a, 88b, 90a, 91a; nr.10267, v.1a; nr.11969, v.3a, 5a; nr.12709, v.2b; nr.12711, v.2b; nr.12999, v.2a; nr.13615, v.1b, 2a, 5a, 5b; nr.13905, v.2a, 3b, 5a, 5b; nr.14198, v.2b, 3a, 3b, 4b, 5a; nr.15176, v.3a, 4a, 4b.

BOA, *Özi ve Silistre Ahkam Defteri*, nr.35, s.14.

BOA, Sadâret Eyâlet-i Mümtâze Bulgaristan (A.MTZ.04), 22/9; 49/50.

BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, nr.382, s.52-59; nr.625, s.40-41.

BOA, Yıldız Mütenevvî Maruzât (Y.MTV), 274/45.

BOA, Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ), 53/118.

BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı Evkaf Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.EV), 2/39.

Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM), *Rusçuk Şer'îyye Sicili (R)*, nr.4, v.14b, 27b, 30b-31a; nr.11, s.7-12, 34, 38-40, 50, 86-88, 116-118, 122-124, 159, 176, 188, 236, 240-241, 246, 248, 250; nr.24, v.76a; nr.37, v.14a.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurufat Defteri (HD)*, nr.1177, s.219, 229, 230, 232, 235, 238, 239; nr.1181, s.328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 338; nr.1207, s.40, 41, 42, 45, 47.

VGMA, *Rumeli Ruznâme ve Tafsîlât ve Ahkâm Defteri*, nr.996, s.70.

VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.101, s.290-291; nr.629, s.373.

Sâlnâme-i Tuna, Def'a 1, Sene 1285, s.106.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna, Def'a 2, Sene 1286, s.108; Def'a 3, Sene 1287, s.110; Def'a 4, Sene 1288, s.110; Def'a 5, Sene 1289, s.108; Def'a 7, Sene 1291, s.124-125.

Aydın, Mahir, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Belleten*, LVI/215 (1992), s. 69-175.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV, İstanbul 1982.

Bakardjeva, Teodora-Stoyan Yordanov, *Ruse. Prostranstvo i İstoriya* [Ruse. Region and History], Ruse 2001.

Bayrak Ferlibaş, Meral, “Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22 (Aralık 2010), s.33-60.

Bayrak Ferlibaş, Meral, “Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, İstanbul 2011, s.227-268.

Bayrak Ferlibaş, Meral, “Rusçuk'ta Osmanlı Kültür Varlıkları: Dinî ve Hayrî Kurumlardan Bazları”, *New Trends in Ottoman Studies Papers Presented at the 20th CIEPO Symposium Rethymno, 27 June-1 July 2012*, (Editor-in-Chief:Marinos Sariyannis), Rethymno 2014, s. 247-270. (<http://anemi.lib.uoc.gr/metadat/7/8/e/metadat-1412743543-919456-15948.tkl>)

Bayrak Ferlibaş, Meral, - Meryem Kaçan Erdoğan, “Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları”, *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri (Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006)*, İstanbul 2011, s.233-268.

Bayrak Ferlibaş, Meral, - Meryem Kaçan Erdoğan, “Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, İstanbul 2011, s.169-225.

Erdoğan Kaçan, Meryem, - Meral Bayrak (Ferlibaş)-Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı Tirsinikliâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009.

Eşrefoğlu, Eşref, “Bulgaristan Türkleri'ne ve Rusçuk'taki Türk Eserlerine Dâir 1897 Tarihli Bir Rapor”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.I (1972), s.19-37.

Hasısalihioğlu Ersoy, Neriman, “Bulgaristan'da “Müstesna Vakıflar” Sorunu ve 1909 Yılı Komisyon Kararları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.46 (2007), İstanbul 2009, s.155-176.

Sabev, Orlin, “Ottoman Medreses in Rusçuk-Rousse”, *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, (Ed. A. Temimi), No. 19-20 (October 1999), p.507-528.

Ek I**1219/1804-1805 Yılına Ait Vakıf Sicili'nde Yer Alan Vakıf Eserler**²²⁵

CAMİLER	
Kapulu Camii ²²⁶	Bâli Bey Camii
Cami-i Atık	Yorgani (?) Camii (harap)
Hüseyin Hoca Camii	Kuzu Hacı Hüseyin Ağa Camii
Cami-i Cedid (harap)	İpekçiöğlü Camii
Cami-i Sûk	Kız Mezaristanı Camii (harap)
Tekke Camii yani Kara Cami (harap)	Bacdarlık'ta Tekke Camii
Hacı Ali Camieyn-i şerifeyn	Kadı Camii
Gümrük Camii	Abdülcelil Camii
Nikhisari Camii	Küçük İmam Camii
Mehmed Ali Bey Camii	Talışani Camii
Benli Hacı Memiş Camii	Kara Ali Bey Camii
Hacı Mehmed Camii	Nalbant Hacı Abdullah Camii
Eskicizâde Hacı Ahmed Camii	Şeyh Ahmed Camii (harap)
Kazgancı Hacı Süleyman Camii	Çavuşzâde Camii
Hacı Bekir Camii (harap)	Kadışzâde Cami (harap)
Saraçhane Camii (harap)	Kırık Camii (harap)
Kapıcıbaşı İbrahim Paşa Camii	Debbağhane Camii (harap)
Mesih Voyvoda Camii (harap)	Kale Camii (harap)
Yükrümeçoğlü İbrahim Ağa Camii	
Toplam: 38	
MESCİDLER	
Hıdır Baba Tekkesi Mescidi	Konbezâde Mescidi
Hacı Receb Mescidi	Taş Mescit
Köprü Bayırı Mescidi	Kahveci Hacı Hüseyin Mescidi
Bacdarlık'daki Mescit	Hacı Musa Mescidi
Toplam: 8	
MEDRESELER	
Çelebi Ağa Medresesi	Çavuşzâde Medresesi
Eski Cami Medresesi	Hüseyin Ağa Camii Medresesi
Toplam: 4	

²²⁵ NBKM, R, nr.11, s. 8-12.²²⁶ Hacı Yusuf veya Kubbeli Camii olarak da anılmıştır (T. Bakardjieva-S. Yordanov, Ruse..., p. 155).

DİĞER VAKIFLAR	
Saat-i Sük	Küçük İmam Camii yakınındaki pınar
Can Arslan Paşa Musakkafatı	Papas Pınarı
Konak Pınarı veya Taşra Çeşme	Çarşı Camii yakınındaki puşkünât
Hacı Çengel Menzili yakınındaki pınar	Kaygulu Dede Tekkesi'nde Amiş Baba Vakfı

Ek II**1252-1253/1836-1838 Yıllarına Ait Evkaf Defteri'ne Göre****Rusçuk'ta Bulunan Vakıf Eserler²²⁷**

CAMİLER	
Hacı Yusuf Camii	Kadı Hacı Hüseyin Efendi Camii
Hacı Ahmed Camii	Küçük İmam Camii
Hacı Ali Camii	Kalas Hacı Mehmed Camii
Benli Hacı Mehmed Camii	Tekke Camii
Hacı İbiş Ağa Camii	Cami-i Atik
Nikhisari Camii	Çavuşzâde Camii
Eskicizâde Camii	Konbezâde Camii
Lom yakınında Abdülcelilzâde Camii	Gümrük yakınında Hacı Mehmed Camii
Hüsameddin Camii	Hüseyin Hoca Camii
Kuzu Hacı Hüseyin Camii	Hacı Mehmed Camii
Tuzcular yakınında Kapıcıbaşı İbrahim Paşa Camii	Kahvecizâde Camii
Bâli Bey Camii	Yükrümeç Camii
Kara Ali Bey Camii	Mustafa Paşa Camii
Hacı Ebubekir Camii	Hacı İbiş Ağa Camii
Şazgancı Hacı Süleyman Camii	Arasta yakınında Yeni Cami
Hacı Abdullah Camii	Said Paşa Camii
Kara Efendi Camii	
Toplam: 33	
TEKKELER	
Şeyh Ahmed Efendi Tekkesi	Şeyh Şakir Efendi Tekkesi
Şeyh Mahmud Efendi Tekkesi	Amiş Efendi Tekkesi
Hacı Ahmed Efendi Tekkesi	Hamza (?) Efendi Tekkesi
Hızır Efendi Zaviyesi	
Toplam: 7	

²²⁷ BOA, EV, nr.10267, v.1a.

MEDRESELER	
Mustafa Paşa Medresesi	Cami-i Atik Medresesi
Hüseyin Hoca Medresesi	Said Paşa Medresesi
Yeni Medrese	
Toplam: 5	
HAMAMLAR	
Yeni Hamam	Eski Hamam
Toplam: 2	

Ek III

**Rumeli Müfettişi Ahmed Ârif Hikmet Bey'in Teftiş Defteri'ne Göre
Ruşçuk'taki Vakıf Eserler²²⁸**

CAMİLER		
Adı	Bulunduğu Yer	Özellikleri
Debbağhane Camii	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Ahşap minareli, etrafı kerpiç duvarlı olup içinde mektebi ve üç odalı medresesi bulunan bir avlusu mevcuttur.
Hacı Yusuf Camii	Cami-i Cedid Mahallesi'nde, Paşa Kapısı civarında	Üzeri kubbeli olup taş minarelidir. Bir mektebi de olan etrafında parmaklık bulunan avlusunda birkaç mezar vardır.
Hüseyin Hoca Camii	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Üzeri ahşap olup taş duvarlıdır. Taşkâri minaresi ve avlusunda mezarlığı mevcuttur.
Hacı Ali Camii (Salkımlı)	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Taş minareli olup bahçe duvarı taştan yapılmıştır. Avlusunda mezarlar bulunmaktadır.
Koganes Camii	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Üzeri ve minaresi ahşap olup yanında mezarlık vardır.
Yurtmaç Camii	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Ahşap minareli olup bahçesi çubuk dolma duvarlıdır. Avlusunda iki oda ve bir mektep bulunmaktadır.
Hacı Ali Camii (Pazaryeri veya Cami-i Cedid)	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Taş minareli olup etrafı da taş duvarlıdır. Haziresinde mezarlığı vardır.
Mescit	Cami-i Cedid Mahallesi'nde, kale kapısı haricinde	Minaresizdir.
Elçioğlu Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde	Taş minareli ve kerpiç duvarlıdır. Büyük olmayan avlusu ve bir mektebi vardır.
Hacı Mehmed Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde	Tuğla minareli, kerpiç duvarlı olup avlusunda bir harap mektep ve mezarlık bulunmaktadır.

²²⁸ M. Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet...", s. 140-141.

Bâlizâde Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde, Kapan Çarşısı'nda	Çarşıdaki dükkanlar üzerinde fevkani bir cami olup minaresizdir.
Hacı Musa Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde, Un Meydanı'nda	Fevkani bir cami olup tahta minarelidir. Avlusunda mektep ve mezarlık, altında ise bakkal, çömlekçi ve taşçı dükkanları vardır.
Hacı Süleyman Ağa Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde, Ermeni Mahallesi yakınında	Duvarları ve etrafı harap olan cami ahşap minarelidir. Avlusunda mezarlık mevcuttur.
Dânâ Usta Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde	Tuğla minareli caminin, etrafı parmaklıkla çevrili avlusu olup burada bir harap mektep ile mezarlık bulunmaktadır.
Kadı Hüseyin Efendi Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde, Bacdarlık'ta	Tuğla minareli olup avlusunda mektep ve mezarlık vardır.
Bayraklı Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde, Büyük Çarşı ortasında	Minaresi ve duvarları taşandı.
Memiş Dede Tekkesi Camii	Hacı Musa Mahallesi'nde, Sarıyar Kapısı Çarşısı'nda, Bacdarlık denilen yerde	Ahşap minareli ve çit duvarlıdır.
Kuzu Hacı Hüseyin Camii	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Taş minareli ve kerpiç duvarlı olup civarında iki mektep mevcuttur.
Celiloğlu Camii	Kara Mustafa Mahallesi'nde, kale haricinde, Lom Nehri başında	Fevkani bir cami olup ahşap minarelidir. Harap çit duvarları ve arsası vardır.
İbrahim Paşa Camii (Tuzcular)	Kara Mustafa Mahallesi'nde, kale haricinde, iskele civarında	Minaresi olmayıp yanında bir mektep ile dükkanlar bulunmaktadır.
Bâli Bey Camii	Kara Mustafa Mahallesi'nde, Eski Saray denilen yerde	Ahşap minareli olup etrafı taş duvarlıdır. Avlusunda mezarlık vardır.
Hacı Tales Camii (Taylesan)	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Ahşap minarelidir. Avlusunun etrafı ağaç parmaklıklılı olup mezarlık bulunmaktadır.
Benli Camii	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Duvarları ve minaresi tuğladan olup etrafı ağaç parmaklıklılıdır. Yanında bir mektep avlusunda da mezarlık vardır.
Taş Mescit (Ayşe Hanım Mescidi)	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Tuğladan inşa edilmiş olup minaresi yoktur. Etrafı taş ile çevrilidir. Avlusunda mezarlık bulunmaktadır.
Cami-i Atik (Abdülbaki Paşa Camii)	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Duvarları ve minaresi taştan inşa edilmiştir. Avlusunda büyük bir mezarlık vardır. Yedi odalı bir medrese de mevcuttur.

Mirza Said Paşa Camii (Boyalı)	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Boyalı Cami yandıktan sonra Said Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Duvarları ve minaresi tuğladandır. Yanında bir maksüre, altında bir mektep, dört dükkan, beş mahzen olup güney tarafında harabe han arsası bulunmaktadır. Diğer tarafında ise medrese ile dükkanlar vardır.
Kurra Camii (Çelebi Ağa)	Mahmud Voyvoda Mahallesi'nde	Taş duvarlı, ahşap minareli caminin avlusunda birkaç mezar bulunmaktadır.
Gümrükçü Hacı Mehmed Ağa Camii	Gümrük civarında	Duvarları tuğla, minaresi taştan inşa edilmiş olup fevkani bir camidir. Civarında bir kütüphane ile birkaç mezar mevcuttur.
Alanyalı Mustafa Paşa Camii	Bacanak Mahallesi'nde	Minaresi ahşap, (bahçe) duvarları sıvalı çit ile çevrili caminin yanında yedi odalı bir medrese ile bir mektep bulunmaktadır.
Haydar Bey Camii	Mesih Voyvoda Mahallesi'nde	Fevkani bir cami olup altundan yol geçmektedir. Duvarları tuğla, minaresi taştan olan caminin kapısının altında bir çeşme vardır.
Nikhisari Camii	Mesih Voyvoda Mahallesi'nde, Balık Pazarı denilen yerde	Fevkani bir camidir. Duvarları tuğla, minaresi taştan inşa edilmiştir. Avlusunda birkaç mezar ile bir mektep bulunmaktadır.
Toplam: 31		
MEDRESELER		
Adı	Bulunduğu Yer	Özellikleri
Debbağhane Medresesi	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Debbağhane Camii avlusunda olup üç odalıdır.
Hüseyin Hoca Medresesi	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	-
Abdülbaki Paşa Medresesi	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Yedi odalıdır.
Mirza Said Paşa Medresesi	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Caminin yanında bulunmaktadır.
Alanyalı Mustafa Paşa Medresesi	Bacanak Mahallesi'nde	Yedi odalıdır.
Toplam: 5		
MEKTEPLER		
Adı	Bulunduğu Yer	Özellikleri
Debbağhane Mektebi	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Debbağhane Camii avlusundadır.
Hacı Yusuf Mektebi	Cami-i Cedid Mahallesi'nde, Paşa Kapısı civarında	Boş durumda olup kullanılmamaktadır.

Yurtmaç Mektebi	Cami-i Cedid Mahallesi'nde	Yurtmaç Camii avlusundadır.
Elçioğlu Mektebi	Hacı Musa Mahallesi'nde	-
Hacı Mehmed Mektebi	Hacı Musa Mahallesi'nde	Hacı Mehmed Camii avlusunda olup harap durumdadır.
Hacı Musa Mektebi	Hacı Musa Mahallesi'nde	Hacı Musa Camii avlusundadır.
Dânâ Usta Mektebi	Hacı Musa Mahallesi'nde	Dânâ Usta Camii bahçesinde olup harap durumdadır.
Kadı Hüseyin Efendi Mektebi	Hacı Musa Mahallesi'nde	Kadı Hüseyin Efendi Camii avlusundadır.
Kuzu Hacı Hüseyin Mektebi	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Kuzu Hacı Hüseyin Camii civarında 2 mektep mevcuttur.
İbrahim Paşa Mektebi	Kara Mustafa Mahallesi'nde, kale haricinde, iskele civarında	Caminin yanında bulunmaktadır.
Benli Mektebi	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Caminin yanında bulunmaktadır.
Mirza Said Paşa Mektebi	Kara Mustafa Mahallesi'nde	Caminin altında bulunmaktadır.
Alanyalı Mustafa Paşa Mektebi	Bacanak Mahallesi'nde	Caminin yanında bulunmaktadır.
Nikhisari Mektebi	Mesih Voyvoda Mahallesi'nde	Caminin yanında bulunmaktadır.
Toplam: 15		

Ek IV
Tuna Vilayeti Salnameleri'ne Göre²²⁹
Ruşçuk'taki Vakıf Eserlerin Miktarı

<i>Salnamenin Ait Olduğu Yıl</i>	<i>Cami (Adet)</i>	<i>Tekke ve Türbe (Adet)</i>	<i>Medrese ve İmarat (Adet)</i>	<i>Rüştiye (Adet)</i>	<i>Sıbyan Mektebi (Adet)</i>	<i>Hamam (Adet)</i>	<i>Memleket Saati (Adet)</i>
<i>1285²³⁰ (24.4.1868-12.4.1869)</i>	30	7	6	-	9	2	1
<i>1286²³¹ (13.4.1869-1.4.1870)</i>	30	7	6	1	9	2	1
<i>1287²³² (3.4.1870-22.3.1871)</i>	30	7	6	1	9	2	1
<i>1288²³³ (23.3.1871-10.3.1872)</i>	30	7	6	1	9	2	1
<i>1289²³⁴ (11.3.1872-27.2.1873)</i>	29	7	6	1	9	3	1
<i>1291²³⁵ (18.2.1874-6.2.1875)</i>	29	7	6	1	-	3	1

²²⁹ Ruşçuk'ta Tuna Vilayet Matbaası'nda basılan salnamelerin ilki 1285 (24 Nisan 1868-12 Nisan 1869) yılına aittir. Bu yılı takiben yayımlanan ve tamamı on adet olan salnamelerin sonuncusu ise 1294 (16 Ocak 1877-4 Ocak 1878) senesine ait bilgiler içerir. Burada vakıf eserler ile ilgili veriler içeren salnameler kullanılmıştır.

²³⁰ Sâlnâme-i Tuna, Def'a 1, s.106.

²³¹ Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna, Def'a 2, s.108.

²³² Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna, Def'a 3, s.110.

²³³ Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna, Def'a 4, s.110.

²³⁴ Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna, Def'a 5, s.108.

²³⁵ Sâlnâme-i Vilâyet-i Tuna, Def'a 7, s.124-125.

Ek V

**Rusçuk Tüccar Vekili Mustafa Hâlid'in 19 Cemâziyelevvel 1315/16 Ekim 1897
Tarihli Raporuna Göre Rusçuk'taki Vakıf Eserler²³⁶**

<i>Vakıf Eserin Adı</i>	<i>Belirtilen Tarihteki Durumu</i>
Cami-i Cedid	Bir kısmı şehir planında olup zengin olan akarının büyük kısmı yıkılmış, bir kısmı da Santral Otel'in bahçesine ilave edilmiştir. Yıkılanların işlemekte olan vergisi için diğerleri haczedilmiştir.
Salkımlı Camii	Plann dışında bırakılmışsa da akarının büyük kısmı yıkılmış ve zapt edilmiştir.
Hüseyin Hoca Camii	Akan ve medresesi ile birlikte yıkılmış, yerlerine kira gelirleri belediyeye tahsis olunan dükkanlar yapılmıştır. Caminin bulunduğu yere de abdesthane inşa edilmiştir.
Çelebi Camii	Akarâtıyla birlikte yıkılmıştır. Yıkılmadan önce abdesthane olarak kullanılan cami ve akarının yerleri belediye tarafından zapt edilmiştir.
Eski Cami	Şehir planına dahil edilmiştir. Etrafındaki taş duvar yıkılarak Bulgar çocuklarının taarruzuna maruz bırakılmıştır. Akarının önemli bir kısmı yıkılmış, gelirleri masrafları karşılayamaz hale gelmiştir. Kalan gelir kaynakları da yıkılan ve zapt edilenlerin işlemekte olan vergilerine karşılık haczedilmiş ve cami harap hale gelmiştir.
Arasta Camii	Plana dahil edilmiştir. Cami-i Cedid mezarlığı tesviye edilirken akarâtı tamamen yıkılarak zapt edilmiştir.
Mirza Said Paşa Camii	Bir kısmı plana dahil edilmiştir. Zengin akarâtının bir kısmı da plan dahilinde olup tamamı haczedilmiştir.
Bayraklı Cami	Bir kısmı plana alınmıştır. Un meydanındaki akarâtı iki dükkan dışında tamamen yıkılmıştır. Kalan dükkanlar da yıkılanların işlemekte olan vergileri nedeniyle haczedilmiştir.
Burmali Cami	Akarâtının bir kısmı açılması planlanan sokağa tesadüf etmiştir.
Baloğlu Camii	Plana dahil edilmiştir. Akarâtı yıkılmış ve zapt edilmiştir. Cami harap durumdadır.
Rahovalı Camii	Plana alınmış olup akarâtı caminin altında olduğu için tamamı yıkılacaktır.
Hacı Mehmed Camii	Plana dahil edilmiştir. Akar olarak bir değirmeni kalmış fakat o da haczedilmiştir.
Tombul Cami	Bir tarafı plana tesadüf ettirilmiştir. Mezarlığı tesviye olunmuş, avlusu belediye tarafından Köse Yuvango adında bir meyhaneciyeye satılmıştır. Akarâtının bir kısmı yıkılmış, kalanı vergi nedeniyle haczedilmiştir.
Boyalı Cami	Plana dahil edilmiş, bu bakımdan mektebinin tamerine dahi izin verilmemiştir. Vakfa ait olan üç kahvehane ile iki dükkan da plana tesadüf ettirilmiş, kalan akar haczedilmiştir.
Kadı Camii	Plana alınmış olup akarâtı yıkılmış ve zapt edilmiştir. Cami yardımseverlerin bağışlarıyla idare edilmektedir.
Dânâ Usta Camii	Cami ve tüm akarâtı plana dahil edilmiştir.
Benli Cami	Plana dahil edilmiş, akarâtı yıkılarak zapt edilmiştir. Kalan akar ise vergiden dolayı haczedilmiştir.
Kara Ali Camii	Bir kısmı plana alınmış, akar haczedilerek onlar da plana tesadüf ettirilmiştir.
Mustafa Paşa Camii	Plana dahil edilmiştir. Medresesi ile Dellallar ve Eski Havra denilen akarâtı tamamen yıkılarak zapt edilmiştir. Boşalan arazi belediye tarafından parçalanarak satılmış ve üzerine yeni binalar yapılmıştır.

²³⁶ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; E. Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine...", s. 31-35.

Koganes Mescidi	Planın dışında olmasına rağmen akarı plana dahil edilerek yıkılmıştır.
Hacı Hasan Mescidi	Bir kısmı yıkılmıştır. Akarı da yıkılarak yalnız 83 kuruşluk geliri kalmıştır.
Çavuşzâde Mescidi	Mezarlığı tesviye olunmuş, akarâtı kalmamıştır.
Debbağhane Camii	Akarâtı ve medresesi yıkılmıştır. İki gayrimüslim ile rüsumat idaresi tarafından taksim edilerek üzerine büyük binalar inşa edilmiştir.
Lom Mescidi	Akarâtı ile birlikte yıkılarak zapt edilmiştir.
Ali Paşa Camii	Tamamen yıkılmış, akarâtı tersaneye ilave edilmiştir.
Saray Camii	Akara plana dahil edilmiş, minaresi yıkılmıştır.
Gümrük Camii	Cami yıkılmış, yeri belediyeden Yunanlı Papa Manoli'ye satılmıştır. Bu şahıs da üzerine buharlı un değirmeni inşa ettirmiştir.
Taş Mescit	Akara zapt edildiği için harap durumdadır.
Hızır Baba Tekkesi	Tamamen yıkılmış, yerine kiraya verilmek üzere belediye tarafından tuğla fırınları yapılmıştır. Mezarlığı da fabrikatör Haralambo tarafından zapt edilmiştir.
Memiş Baba Tekkesi	Akara ile birlikte plana dahil edilmiştir.
Ali Rıza Tekkesi	Plana dahil edildiğinden tamirine izin verilmemektedir. Akara da mahvolmuştur.
Şâzeli Dergâhı	Çevresi plana tesadüf etmiş, akarının bir kısmı yıkılmıştır.
Tatarlar Mescidi	Plana alınmış, akara kalmamıştır.
Mezarlıklar	Belirtilen Tarihteki Durumu
Cami-i Cedid (Koşu) Mezarlığı	Oldukça geniştir. Belediye tarafından zapt edilerek tamamen tesviye olunmuştur. Üzerine önce kasap dükkanları inşa edilmiş, raporun kaleme alındığı dönemde ise millet bahçesi olarak düzenlenmekte ve bir kule inşa edilmekte olduğu görülmüştür. Büyük caddeye bakan taraftan 150 metrelik kısmı metresi 10 Napolyon'dan bir Fransız'a satılmıştır.
Bey Mezarlığı	Yaklaşık olarak 10.000 metredir. Belediye tarafından zapt edilmiş ve tamamen tesviye olunmuştur. Taşları yağmalanmış, üzerine büyük bir Bulgar mektebi yapılmıştır. Ayrıca dükkanlar, etraflarına barakalar, kereste ve kömür depoları ile mağazalar inşa edilerek bunlardan alınacak kira geliri belediye için ayrılmıştır. Bunların dışında iki ya da üç abdesthane de yapılmıştır.